

NAZWY AUSTRO-WĘGIERSKICH JEDNOSTEK WOJSKOWYCH. STUDIUM POLITYKI NAZEWNICZEJ Z ZAKRESU CHREMATONIMII WOJSKOWEJ

Słowa tematyczne: polityka nazewnicza, nazwy jednostek wojskowych, Austro-Węgry, chrematonimia wojskowa, schemat nazwy, paradygmat nazwy, C.K., C. i K.

WSTĘP¹

Historyczne obcojęzyczne nazwy jednostek wojskowych stanowią złożony problem onomastyczny i translatoryczny², bywają też niekiedy poważnym wyzwaniem redakcyjnym. Ze względu na szczególnie istotną państwowotwórczą rolę sił zbrojnych w wielu krajach świata (przede wszystkim w okresie do II wojny światowej) instytucjonalno-organizacyjną chrematonimię wojskową postrzegać można jako ważny obszar prowadzonej przez państwo polityki nazewniczej.

Celem niniejszego artykułu jest określenie proprialnego statusu nazw jednostek wojskowych i szkicowe ułożenie ich na klasyfikacyjnej mapie chrematonimastyki oraz w szczególności omówienie wybranych formalnych i pragmatycznych aspektów austro-węgierskiej wojskowej polityki nazewniczej w ostatniej ćwierci XIX i na początku XX w.

---

¹ Niniejsze opracowanie jest efektem grantu „Semantyka i pragmatyka onimiczna. Onomastyczna definicja nazwy własnej a teoria i praktyka polityki nazewniczej”. Instytucja finansująca: Narodowe Centrum Nauki. Nr wniosku: 2018/28/C/HS2/00319. *Hic textus tempore pestis scriptus est.*

² Kwestii przekładu na język polski austro-węgierskich nazw jednostek i instytucji wojskowych poświęcone jest osobne opracowanie (przyjęte do druku w czasopiśmie „Acta onomastica”), w związku z czym zagadnienia związane z niemiecko-polską leksykalno-pojęciową odpowiednością poszczególnych elementów nazw oraz porównaniem austro-węgierskich i polskich paradygmatów (schematów) nazewniczych zostały tu jedynie zasygnalizowane lub całkowicie pominięte jako stanowiące element oddzielnych rozważań.

PROPRIALNY STATUS NAZW JEDNOSTEK WOJSKOWYCH

Rozważania nad onimicznym statusem nazw jednostek wojskowych podjął swego czasu na łamach „Poradnika Językowego” H. Górniewicz (1979). Powołując się na ogólne wnioski podsumowujące XIII Międzynarodowy Kongres Onomastyczny (Kraków, 21–25 VIII 1978), zwraca uwagę na brak ostrej granicy pomiędzy nazwami własnymi a wyrazami pospolitymi oraz na liczne występowanie pomiędzy tymi biegunami „faktów przejściowych”, do których zalicza m.in. także nazwy własne jednostek wojskowych (Górniewicz, 1979, s. 369).

Następnie zaś stwierdza, że z perspektywy oceny proprialności nazw jednostek wojskowych istotne są w zasadzie cztery spośród większej liczby cech konstytutywnych uznanych przez onomastów za wyznaczniki onimicznego statusu wyrażen językowych. Nazwa nosząca wszystkie cztery cechy jest nazwą własną *par excellence*, natomiast określenia noszące tylko niektóre z nich — przynależą do wspomnianych „faktów przejściowych” (Górniewicz, 1979, s. 370).

Wspomniane cztery cechy to: 1) **jednostkowość nazwy własnej** (definiowana przez to, że „w konkretnej komunikacji językowej dana nazwa ma tylko jeden desygnat”), 2) **funkcja nazewnicza nazwy własnej** (apelatywy oznaczają i nazywają, natomiast propria zasadniczo tylko nazywają; ich znaczenie jest ograniczone do jednego desygnatu), 3) **wybór jednego z określeń pobocznych jako wyłącznego dla danego desygnatu** (tu Górniewicz odwołuje się do koncepcji zaproponowanej przez M. Kucalę 1967), 4) **tendencja do maksymalnej entropii informacyjnej** (w przeciwieństwie do nieproprialnych środków językowych nazwy własne nie są chronione przez redundancję przed zakłóceniami występującymi w kanale komunikacji: z niekompletnej postaci nazwy własnej zazwyczaj nie można domyślić się jej całej formy). Ponadto jako nieobligatoryjną cechę nazw własnych wymienia referowany autor możliwą w ich wypadku **swobodną formę językową** (Górniewicz, 1979, s. 370–374).

Nie ma tu miejsca ani potrzeby, by przeprowadzać całościową krytykę rozwiązań definicyjnych przyjętych przez Górnowicza. Z pewnością w dobro rachunku zapisać wypada tym rozwiązaniom swego rodzaju „konstelacyjną” konstrukcję. Dobór elementów, które tę konstelację tworzą, jest odzwierciedleniem ówczesnego stanu (slawistycznej) teorii onomastycznej, która na tamtym etapie w ograniczonym stopniu odwoływała się do ustaleń językoznawstwa ogólnego, w tym w szczególności od ustaleń semantyki i pragmatyki, jak również socjolingwistyki³.

³ Dość powiedzieć, że w kontekście pierwszej z wymienionych przez Górnowicza cech prawdopodobnie dużo lepsze rezultaty dałoby zastosowanie (niewiele późniejszych) rozwiązań teoretycznych zaproponowanych przez W. Lubasia (1983, s. 22–23) do opisu relacji między semantyką (jak pisze Lubaś: „onomastycznego”) znaku językowego (czyli „wyrazu”) a wielkością używającej go wspólnoty komunikatywnej.

Upředzając semiotyczne uzasadnienie proprialnego statusu nazw jednostek i instytucji wojskowych (zob. niżej), podnieść wypada kwestię ich przynależności do konkretnej kategorii nazewniczej. Powstaje tutaj częste w językoznawstwie pytanie o konceptualizację, które najprościej wyrazić można w przykładowej postaci: co to jest *opera*? Czy jest to bardziej budynek, instytucja czy może zbiorowość ludzi, którzy w niej pracują? Tak sformułowaną wątpliwość bez większych trudności można — *mutatis mutandis* — odnieść także do dowolnej jednostki i instytucji wojskowej.

Jak się jednak wydaje, w konceptualizacji (tj. budowie pojęcia) jednostki wojskowej pierwiastek „instytucjonalno-organizacyjno-strukturalny” zazwyczaj wyraźnie dominuje nad postrzeganiem tego typu obiektów jako zbiorowości ludzkich, jak również nad postrzeganiem ich w kategoriach przestrzennych (tj. interpretacją, w której jednostka wojskowa najbliższa jest swej siedzibie: JEDNOSTKA WOJSKOWA ≈ KOSZARY). Takie pojmowanie jednostki wojskowej wprost wynika też z definicji ustawowej zawartej w art. 3. ust. 5 i 6 Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1967 nr 44 poz. 220; tekst ujednolicony: Dz.U. 2019 poz. 1541):

„5. Przez jednostkę wojskową rozumie się jednostkę organizacyjną Sił Zbrojnych, funkcjonującą na podstawie nadanego przez Ministra Obrony Narodowej etatu określającego jej strukturę wewnętrzną, liczbę, rodzaje i rangę wszystkich stanowisk służbowych występujących w tej jednostce, jak również liczbę i rodzaje uzbrojenia, środków transportu i innego wyposażenia należnego jednostce, oraz **posługującą się** pieczęcią urzędową z godłem Rzeczypospolitej Polskiej i **nazwą (numerem) jednostki**.

6. Przez związek organizacyjny rozumie się jednostki wojskowe zorganizowane w określonej strukturę, w szczególności w korpus, dywizję lub brygadę, funkcjonującą samodzielnie albo w składzie rodzaju Sił Zbrojnych” (wyróżnienie — W.W.).

W tym miejscu wypada też objaśnić określenie *oddział wojskowy*. Oddział wojskowy to — obok związku operacyjnego, związku taktycznego i pododdziału — jeden z typów jednostek organizacyjnych wojska. Oddziałami są obecnie pułki i samodzielne bataliony, a więc zasadniczo jednostki organizacyjne spełniające ustawową definicję jednostki wojskowej i cechujące się tym, iż są samodzielne pod względem gospodarczym i administracyjnym. Pułk jako kategoria traci przy tym stopniowo na znaczeniu, gdyż nowoczesne armie państw należących do NATO w znacznej mierze odeszły od tradycyjnej organizacji pułkowej na rzecz *de facto* batalionowej struktury sił zbrojnych.

W świetle powyższego nazw jednostek (a przy okazji także instytucji) wojskowych nie można włączyć do kategorii toponimów ani do kategorii nazw osobowych — nawet mimo że jednostki są faktycznie zbiorowościami ludzkimi,

w których poczucie wspólnoty — *esprit de corps* — jest pożądane i pielęgnowane, przy czym ową wspólnotowość nierzadko buduje się także wokół samej nazwy i symboli jednostki.

Nazwy jednostek i instytucji wojskowych uznać więc wypada za przynależne do najpojemniejszej kategorii chrematonimów. Tu pojawiają się jednak dalsze problemy klasyfikacyjne, wprost wynikające z dynamicznego rozwoju aparatu pojęciowego chrematonomastyki. C. Kosyl wyrażał wątpliwości co do tego, czy słuszne jest klasyfikowanie nazw jednostek wojskowych jako chrematonimów:

Zakres użycia tego terminu [tj. chrematonimu] nie jest jeszcze w pełni ustalony. Czasami niesłusznie (niezgodnie z etymologią terminu) zalicza się do chrematonimów tzw. ideonimy (np. tytuły utworów literackich, plastycznych i muzycznych, filmów, czasopism i dzienników, nazwy organizacji politycznych i społecznych), a także nazwy własne obiektów (np. kin, teatrów, will, domów wczasowych, lokali gastronomicznych i handlowych, zakładów przemysłowych, **jednostek wojskowych**, zespołów muzycznych) (Kosyl, 1993; cyt. za Breza, 1998, s. 344; wyróżnienie — W.W.).

Ostatecznie Kosyl uznał nazwy jednostek wojskowych za przynależne do *chrematonimii niewłaściwej*, co, referując jego poglądy, E. Breza wyraził następująco:

„Ideonimy zatem, a więc nazwy budynków związanych z kulturą i rekreacją: teatrów, kin, will, domów wczasowych; lokali gastronomicznych i handlowych; zakładów przemysłowych, **jednostek wojskowych** i zespołów muzycznych, zdaniem Kosyla **należą do tzw. chrematonimii niewłaściwej**, moglibyśmy powiedzieć: chrematonimii szerzej rozumianej” (Breza, 1998, s. 344–345; wyróżnienia — W.W.).

Przy próbie ustalenia miejsca nazw jednostek i instytucji wojskowych w całym spektrum chrematonimicznym — najnowszym i najrozleglejszym układem odniesienia jest zapewne opracowanie A. Gałkowskiego⁴, który — powołując się na wyżej cytowanego E. Brezę (1998) — stwierdza, że:

„chrematonimami użytkowymi są [...] wszystkie nazwy własne, będące niejako językowym dowodem ludzkiej aktywności w różnych obszarach kulturowych życia publicznego. [...] Przestrzenie te w każdym rozwiniętym kraju świata przepełnione są nazwami obiektów,

⁴ Tam też syntetyczne omówienie sposobów ujmowania chrematonimii przez E. Brezę i C. Kosyla (Gałkowski, 2011, s. 27–31). Opracowanie A. Gałkowskiego (2011) wraz z wcześniejszą pracą tegoż autora (2007) stanowi istotną ramę teoretyczną dla podejmowanych potem przez innych autorów rozważań nad chrematonimicznym statusem węższych kategorii, takich jak nazwy organizacji i stowarzyszeń. Wymienić można tu np. prace E. Młynarczyk (2019) oraz M. Karamańskiej i E. Młynarczyk (2018; 2019). M. Karamańska i E. Młynarczyk (2018, s. 14, przyp. 2) podają nieco szerszą bibliografię prac poruszających teoretyczne ujmowanie nazw organizacji społecznych jako socjoideonimów. Ponadto M. Kułakowska (2018, s. 71) relacjonuje stan dyskusji nad chrematonimastyczną klasyfikacją nazw grup rekonstrukcji historycznej.

organizacji, instytucji oraz przedsięwzięć, które sterują różnymi aspektami funkcjonowania człowieka w «nowoczesnej cywilizacji» (Gałkowski, 2011, s. 51).

Następnie zaś, szerzej omawiając projektowaną przez siebie definicję chrematonimii użytkowej, omawiany badacz wyjaśnia:

„Włączam w ten zakres przede wszystkim nazwy obiektów i form działalności z licznych sfer życia publicznego, które w określony sposób **regulują rzeczywistość** w tych sferach. Odnajdą się tu również pewne onimy, mogące uchodzić za **kategorie przejściowe, jak np. antroponi-my kolektywne**, tj. nazwy ludzkich zbiorowości, które skupiają się wokół określonych celów” (Gałkowski, 2011, s. 52; wyróżnienia — W.W.).

W ramach chrematonimii użytkowej A. Gałkowski (2011, s. 52) wyróżnia trzy podkategorie: **chrematonimię marketingową** (nazwy firm i produktów), **chrematonimię społecznościową** (nazwy zrzeseń i organizacji) oraz **chrematonimię ideacyjną** (nazwy przedsięwzięć kulturowych), spośród których dwie ostatnie składają się na zbiór **socjoideonimów**. Zaznacza też (Gałkowski, 2011, s. 53), że chrematonimia społecznościowa i ideacyjna lokuje się na pograniczu propriów i apelatywów w stopniu większym niż chrematonimia marketingowa. Ponadto socjoideonimy odznaczają się „ogólnie większą intencją informacyjną”, co pozwala uznać je za specjalne „mikroteksty”.

W dalszej części swej monografii jako obiekty chrematonimii społecznościowej opisuje grupy oraz organizacje i zauważa, że ich nazwy można wprawdzie klasyfikować jako *instytucjonimy*, *ergonimy*, *antroponimy kolektywne* i inne, jednak w przyjętej przez siebie metodologii proponuje ujmować je w chrematonimicznej podkategorii socjoideonimów. Podkreśla też, że „pojęcie organizacji jest istotnie bliskie pojęciu instytucji” (Gałkowski, 2011, s. 129–130).

Podsumowując zatem: w świetle propozycji klasyfikacyjnych A. Gałkowskiego (2011) nazwy jednostek i instytucji wojskowych uznać należałoby za przynależne do chrematonimii użytkowej socjoideonimy, w szczególności zaś za podgrupę w łonie chrematonimii społecznościowej, cechującą się dużym ładunkiem informacyjnym, a więc — ujmując rzecz nieco inaczej — znaczną przejrzystością semantyczną.

W tym miejscu konieczne jest zapowiedziane wcześniej **semiotyczne uzasadnienie propriального statusu nazw jednostek i instytucji wojskowych**. Jeśli model znaczenia nazw własnych rozpisać na klasycznym trójkącie semiotycznym, to znaczeniem onimu (jako formy wyrażeniowej) okazuje się pojęcie indywidualne porządkujące/zawierające w sobie wiedzę o indywidualnym obiekcie rzeczywistości materialnej lub kreowanej (Włoskiewicz, 2015, s. 62–64). Apelatywy to wyrazy będące nazwami (komunikacyjnymi zastępnikami) pojęć ogólnych (kategorialnych), zaś propria są nazwami pojęć indywidualnych. O onimicznym

statusie wyrazu decyduje w związku z tym wyłącznie status nazywanego pojęcia (Włoskowicz, 2015, s. 70). Proprialnego statusu nazwy własnej nie ogranicza to, że formalnie zbieżna jest ona z apelatywem, także takim, którego kategoriale znaczenie określa rodzajową przynależność danego obiektu. Zdarzają się też jednak — szczególnie współcześnie — nazwy jednostek wojskowych zawierające w sobie formy apelatywne, które w istocie nie odnoszą się do rzeczywistych cech nazywanego obiektu (tj. jednostki wojskowej). Dość powiedzieć, że decyzją nr 171/MON Ministra Obrony Narodowej z 12 maja 2006 r. w 17 Wielkopolskiej Brygadzie Zmechanizowanej nazwę *15 batalion Ułanów Poznańskich* nosi batalion czołgów, nazwę *7 batalion Strzelców Konnych Wielkopolskich* nosi batalion piechoty zmotoryzowanej, zaś nazwę *7 dywizjon Artylerii Konnej Wielkopolskiej* — dywizjon artylerii samobieżnej.

Swego rodzaju „rdzeniem” nazw jednostek wojskowych jest numer (zwykle liczebnik porządkowy, w wypadku polskich nazw wbrew ogólnej zasadzie często zapisywany bez kropki) oraz fraza rzeczownikowa wyrażająca typ jednostki organizacyjnej wojska (*brygada, pułk, batalion* itp.) i rodzaj wojsk (często w postaci przydawki dopełniaczowej, np. *piechoty, ułanów*). W owym rdzeniu nazwy swoje dość wyraźne odzwierciedlenie znajduje struktura nazywanego pojęcia indywidualnego: pojęciem bazowym jest ogólne (kategoriale) pojęcie jednostki określonego typu i określonego rodzaju wojsk (np. pojęcie PUŁK PIECHOTY), które zindywidualizowane zostaje poprzez wzbogacenie o składniki czasowo-przestrzenne — trudne do uchwycenia z perspektywy semantyki składnikowej, a w nazwie „wyrażane” właśnie wspomnianym liczebnikiem porządkowym (por. Włoskowicz, 2015, s. 65–66).

Wbrew sugestiom Górnowicza (1979, s. 369) pisownia wielkimi literami jest wyłącznie korelatem, a nie wyznacznikiem czy determinantem statusu onimicznego. Nazwa własna *województwo mazowieckie* niczym nie ustępuje pod względem stopnia proprialności nazwie *Mazowsze*. Już tutaj jasno stwierdzić trzeba więc także, iż nazwa *112 batalion remontowy* — choć jej człony zapisano małą literą — nie jest mniej onimiczna niż nazwa *4 Gorzowska Brygada Zmechanizowana im. gen. Piotra Szembeka*.

Obie wspomniane formy wyrażeniowe nazywają bowiem indywidualne pojęcia jednostek wojskowych. Oczywiście jednostki te jako byty należą do rzeczywistości (prawnie) kreowanej, gdyż — zgodnie z przytoczonym na wstępie przepisem ustawy — powołane zostały stosownym aktem wydanym przez Ministra ON. Zgodnie z tym, co już wcześniej powiedziano, onimicznemu statusowi obu przywołanych nazw w żadnej mierze nie szkodzi to, iż (pomijając nazwę wyróżniającą *Gorzowska* oraz człon *im. gen. Piotra Szembeka*) złożone są one w całości lub w swym składniowym rdzeniu wyłącznie z wyrażen formalnie tożsamyh z apelatywami.

UWAGI OGÓLNE DOTYCZĄCE AUSTRO-WĘGIERSKIEGO
NAZEWNICTWA I SŁOWNICTWA WOJSKOWEGO

Austro-węgierska terminologia wojskowa (w tym organizacyjna) wpisuje się w tradycje wojskowe niemieckiego obszaru językowego, podczas gdy polskie słownictwo wojskowe — głównie pod wpływem rozstrzygnięć podjętych tuż po odzyskaniu niepodległości na początku lat 20. XX w. — należy do tradycji „francuskiej”:

„Wojskowa terminologia niemiecka (zwłaszcza w wydaniu austriackim) może być myląca dla polskiego czytelnika, przyzwyczajonego do terminologii francuskiej. Wynika to z odmiennie ukształtowanej tradycyjnej, historycznej terminologii wojskowej, podobnie jak np. nazewnictwo stopni wojskowych. W Austro-Węgrzech terminem „sztab generalny” posługiwano się na określenie zarówno sztabu generalnego wojsk lądowych, jak też i sztabów armii, korpusów, a także dywizji, oczywiście w odpowiednim złożeniu z nazwą rodzajową danego związku operacyjnego czy taktycznego. Ich szefowie nosili podobne tytuły, np. tytuł Conrada von Hötendorfa jako szefa sztabu generalnego [wojsk lądowych — dop. W.W.] brzmiał *der Chef des Generalstabs*, a tytuł szefa sztabu dywizji — *der Generalstabschef*” (Bator, 2005, s. 300).

O ile jednak polska tradycja kawaleryjska aż do XVIII w. pozostawała pod silnym wpływem wzorców rodzimych i wschodnich, o tyle polska piechota i szeregiem wojska techniczne (w tym artyleria) już od czasu reform wojskowych Władysława IV, a w szczególności od czasu ustanowienia wojsk autoramentu cudzoziemskiego (głównie piechoty pod względem organizacji, uzbrojenia i taktyki korzystającej z wzorców niemieckich) — pozostawały pod wpływem zachodnioeuropejskiej sztuki wojennej. To ostatnie na gruncie polszczyzny otwierało rozległe pole dla zapożyczeń dokonywanych z zachodniego (czyli w praktyce w znacznej mierze niemieckiego) słownictwa wojskowego. Z kolei epoka napoleońskiej sztuki wojennej otworzyła polszczyznę na pojęciowo-leksykalne zapożyczenia francuskie. W rezultacie dziewiętnasto- i dwudziestowieczna polska terminologia wojskowa posługuje się zachodnioeuropejską hierarchią jednostek organizacyjnych wojska, pokrywającą się z hierarchią austro-węgierską: Armee = armia, Korps = korpus, Truppendivision = dywizja, Brigade = brygada, Regiment = pułk (dawn. *regiment*), Bataillon (Division) = batalion (dywizjon), Kompanie = kompania, Zug = pluton. Tym samym ów element rodzajowy w nazwach jednostek nie przedstawia z perspektywy polskiego odbiorcy większych trudności. Omawiane tu nazewnictwo austro-węgierskie odwołuje się też oczywiście do — częściowo już historycznych — terminów i pojęć z zakresu dziewiętnasto- i wczesnej dwudziestowiecznej sztuki wojennej. Z braku miejsca i przez wzgląd na językoznawczy, a nie wojskowo-historyczny charakter pracy — zainteresowanych Czytelników odesłać tu trzeba do pracy T. Nowakowskiego (1992)

„Armia Austro-Węgierska” oraz do wydawnictw encyklopedycznych i licznych leksykonów z zakresu historii wojskowości. Obecne w polskich tłumaczeniach nazw austro-węgierskich spolszczenia historycznej terminologii niemieckiej są ponadto przedmiotem osobnego opracowania (por. przyp. 2).

W Cesarstwie Austriackim, a następnie w Austro-Węgrzech nazwy instytucji państwowych tradycyjnie poprzedzane były przymiotnikami *cesarski* i *królewski*, których częsta pisownia małą literą pozwala interpretować je jako człon fakultatywny (zob. niżej) i w pewnym stopniu opisowy, choć, co już zaznaczono, pisownia wielką literą nie jest wyznacznikiem własności. Historycznie oba przymiotniki odwołują się do tytułatury władców Austrii z Domu Habsbursko-Lotaryńskiego. Zanim Franciszek II w roku 1806 zrzekł się tytułu świętego cesarza rzymskiego, w roku 1804 wyniósł dziedziczne kraje Habsburgów (m.in. Czechy i Węgry) do rangi Cesarstwa Austrii, tym samym nabywając tytuł *cesarza Austrii* jako Franciszek I. Oprócz tego na tytułaturę Habsburgów składały się m.in. tytuły *króla Czech* i *apostolskiego króla Węgier* (pełną — tzw. wielką — oraz „średnią” i „małą” tytułaturę Franciszka Józefa I we wstępnej części podawały np. schematyzmy wymienione niżej jako źródła materiału).

Po ugodzie austriacko-węgierskiej z 1867 r. (*Ausgleich*) i utworzeniu monarchii dualistycznej złożonej z „austriackiej” Przedlitawii i „węgierskiej” Zalitawii — tytuł króla Węgier nabrał szczególnego znaczenia jako symbol węgierskiej „połowy” państwa. Cała struktura instytucjonalna monarchii dualistycznej była dość złożona. Niewiele było instytucji i organów wspólnych dla obu części monarchii (do nich zaliczała się tzw. **armia wspólna**), obok których istniały zdublowane struktury administracyjno-instytucjonalne i wojskowe — oddzielne dla Przed- i Zalitawii. I do tej właśnie złożonej struktury instytucji Austro-Węgier nawiązywały wspomniane przymiotniki, przy czym w ostatniej ćwierci XIX w. przyjęło się, iż forma *kaiserlich und königlich* (*cesarski i królewski*) obecna w nazwach instytucji wspólnych odnosi się do obu części monarchii (tj. do tytułu *cesarza Austrii* i tytułu *króla Węgier*), podczas gdy forma *kaiserlich-königlich* (*cesarsko-królewski*) odnosi się zasadniczo do instytucji przedlitawskich (w tym galicyjskich, gdyż Galicja wchodziła w skład Przedlitawii) i odwołuje do tytułów *cesarza Austrii* i (przede wszystkim) *króla Czech*. Skrócowa forma obu przymiotników stanowi problem w przekładzie nazw instytucji austro-węgierskich na polski, natomiast na temat jej niemieckojęzycznej postaci można przede wszystkim powiedzieć, że wykazuje się dużą wariantywnością (którą widać zresztą w materiale z *Verschlussmarken* — zob. niżej). Najczęstsze warianty to *K.u.K.*, *K.U.K.*, *k.u.k.*, *K. u. K.*, *k. u. k.*, *K. und K.*, *k. und k.*, przy czym niekiedy tylko pierwsza litera *k* zapisywana była jako wielka, gdy stała na początku zdania lub całej nazwy jako dłuższej frazy rzeczownikowej.

W niniejszej pracy w omówieniu formalnych właściwości nazw jednostek (tj. paradygmatów nazewniczych) brano pod uwagę jednostki cesarskich i królewskich wojsk lądowych armii wspólnej (*k.u.k. Heer*), na ogół poza obszarem analizy pozostawiając jednostki zalitawskiej królewsko-węgierskiej Obrony Krajowej (*Honvéd, Magyar Királyi Honvédség, k.u. Landwehr*) oraz jej przedlitawskiego odpowiednika, tj. cesarsko-królewskiej Obrony Krajowej (*k.k. Landwehr*)⁵.

POLITYKA NAZEWNICZA A AUSTRO-WĘGIERSKIE NAZWY JEDNOSTEK I INSTYTUCJI WOJSKOWYCH

Nazewnictwo jednostek i instytucji wojskowych w Austro-Węgrzech (w okresie obejmującym końcówkę XIX i początek XX w.) jest przykładem jednego z obszarów państwowej polityki nazewniczej. Już tutaj trzeba jednak zaznaczyć, że nie była to jeszcze polityka w dzisiejszym pełnym prawn-administracyjnym sensie.

Samo **pojęcie polityki nazewniczej** jest przedmiotem drugiej części projektu, o którym mowa w przyp. 1. Definicja pojęcia oraz teoria polityki nazewniczej są więc przedmiotem prac, w związku z czym tutaj omawiane pojęcie definiowane będzie jedynie roboczo, a sama austro-węgierska polityka nazewnicza scharakteryzowana zostanie w prowizorycznych kategoriach składających się na większe struktury klasyfikacyjne, które jako zwarty aparat projektowane są w ramach wspomnianego grantu.

Polityka nazewnicza to zatem zespół celów i środków dotyczących nadawania i używania nazw. Ma swój **wymiar formalny** (dotyczący tego, jakie mają być nazwy, i obejmujący niekiedy z góry przyjęte paradygmaty nazw) oraz **wymiar pragmatyczny** (odnoszący się do tego, co poprzez nazwy ma być osiągnięte). Polityki nazewnicze podzielić można też na preskryptywne (eksplcytne) i **uzualne (implicitne)**. Istnienie polityki nazewniczej oczywiście nie wyklucza wariantowości używanych nazw.

W zakresie nazw jednostek wojskowych (oddziałów) austro-węgierska polityka nazewnicza końca XIX w. w wymiarze formalnym wydaje się polityką ściśle uzualną, dopuszczającą przy tym znaczną wariantywność w nazywaniu indywidualnych pojęć poszczególnych jednostek i instytucji. W wymiarze pragmatycznym

---

⁵ Taka kolejność wymienionych rodzajów sił zbrojnych nie jest przypadkowa: w ramach umacniania swej pozycji w ustanowionej ugodą z 1867 r. „węgierskiej” Zalitawii Węgrzy dbali o rozwój „swojej” narodowej formacji, czyli (wyłączonej ze struktur armii wspólnej) królewsko-węgierskiej Obrony Krajowej (*Honvéd*). Przedlitawska „austriacka” cesarsko-królewska Obrona Krajowa utworzona została w związku z tym poniekąd jako przeciwwaga i odpowiednik Honведу. Szczegółowo o złożonej strukturze sił zbrojnych Austro-Węgier pisze w swej pracy wspomniany już wyżej T. Nowakowski (1992).

oprócz sygnalizowanej wyżej funkcji tożsamościowej (nazwa jako symbol, wokół którego budowane jest morale jednostki⁶) nazwy jednostek wojskowych były też narzędziem „gratyfikacji” zasłużonych przedstawicieli państwowych elit monarchii oraz swoistym instrumentem polityki zagranicznej polegającym na nadawaniu godności „właściciela pułku” innym monarchom (zob. niżej).

ŹRÓDŁA I PREZENTACJA MATERIAŁU

Jako źródła form nazw jednostek i instytucji wykorzystano niżej wymienione (wraz z używanymi dla nich skrótami) schematyzmy austro-węgierskich sił zbrojnych⁷ oraz wydania „małego schematu armii” Seidla⁸, jak również nazwy jednostek, dowództw i instytucji zapisane na ozdobnych papierowych pieczęciach używanych do zamykania korespondencji (*Verschlussmarken*), których fotografie zamieszcza wirtualne muzeum veikkos-archiv.com⁹ (analizą objęto wybrane spośród kilkuset dostępnych pieczęci).

[S-73] *KAIS. KÖNIGL. MILITÄR-SCHEMATISMUS FÜR 1873*. Wien: AUS DER K. K. HOF- UND STAATSDRUCKEREI. Februar 1873.

[S-79] *KAIS. KÖNIGL. MILITÄR-SCHEMATISMUS FÜR 1879*. Wien: AUS DER K. K. HOF- UND STAATSDRUCKEREI. December 1878.

[S-96] *SCHEMATISMUS FÜR DAS KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE HEER UND FÜR DIE KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE KRIEGS-MARINE FÜR 1896. AMTLICHE AUSGABE*. Wien: DRUCK UND VERLAG DER K. K. HOF- UND STAATSDRUCKEREI. December 1895.

[S-98] *SCHEMATISMUS FÜR DAS KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE HEER UND FÜR DIE KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE KRIEGS-MARINE FÜR 1898. AMTLICHE AUSGABE*. Wien: DRUCK UND VERLAG DER K. K. HOF- UND STAATSDRUCKEREI. December 1897.

[S-00] *SCHEMATISMUS FÜR DAS KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE HEER UND FÜR DIE KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE KRIEGS-MARINE FÜR 1900. AMTLICHE AUSGABE*. Wien: DRUCK UND VERLAG DER K. K. HOF- UND STAATSDRUCKEREI. December 1899.

[S-04] *SCHEMATISMUS FÜR DAS KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE HEER UND FÜR DIE KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE KRIEGSMARINE FÜR 1904. AMTLICHE AUSGABE*. Wien: DRUCK UND VERLAG DER K. K. HOF- UND STAATSDRUCKEREI. Dezember 1903.

[S-08] *SCHEMATISMUS FÜR DAS KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE HEER UND FÜR DIE KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE KRIEGSMARINE FÜR 1908. SEPARATAUSGABE*. Wien: DRUCK UND VERLAG DER K. K. HOF- UND STAATSDRUCKEREI. Dezember 1907.

⁶ Często od nazwy, w szczególności od zawartego w niej numeru, tworzono derywowane określenia żołnierzy służących w danej jednostce, por. polskie formacje typu *czwartacy* (od jednostki noszącej numer 4).

⁷ Wykorzystano skany schematyzmów wykonane przez firmę Google z egzemplarzy znajdujących się w zbiorach bibliotek uniwersyteckich w USA.

⁸ Wykorzystano skany trzech wydań *Seidels kleines Armeeschema* udostępniane na stronie http://www.mlorenz.at/Bewaffnete_Macht/Seidels_Armeeschema.htm, (dostęp: 16.04.2020).

⁹ *Kategorie: Österreich — Veikkos-archiv*, <https://veikkos-archiv.com/index.php?title=Kategorie:%C3%96sterreich> (dostęp: 15.04.2020).

- [K-04] *Seidels kleines Armeeschema. Dislokation und Einteilung des k. u. k. Heeres, der k. u. k. Kriegsmarine, der k. k. Landwehr und der königlich ungarischen Landwehr. (Abgeschlossen mit 1. Mai 1904.)*. Wien: L. W. Seidel & Sohn, k. u. k. Hofbuchhändler, 1904. [nr 55 w serii *Seidels kleines Armeeschema*].
- [K-08] *Seidels kleines Armeeschema. Dislokation und Einteilung des k. u. k. Heeres, der k. u. k. Kriegsmarine, der k. k. Landwehr und der königlich ungarischen Landwehr. (Abgeschlossen mit 9. Mai 1908.)*. Wien: L. W. Seidel & Sohn, k. u. k. Hofbuchhändler, 1908. [nr 63 w serii *Seidels...*].
- [K-14] *Seidels kleines Armeeschema. Dislokation und Einteilung des k. u. k. Heeres, der k. u. k. Kriegsmarine, der k. k. Landwehr und der königlich ungarischen Landwehr. (Abgeschlossen mit 5. August 1914.)*. Wien: L. W. Seidel & Sohn, k. u. k. Hofbuchhändler, 1914. [nr 76 w serii *Seidels...*].

Ekscerpcją do poniższej prezentacji materiału objęto schematyzy **S-73**, **S-98**, **S-08** oraz **K-08**. W przypadku **S-73** podawano wybrane konteksty w celu ukazania form nazw w tekście ciągłym, natomiast w przypadku **S-98** i **S-08** wypisy zazwyczaj ograniczono do form umożliwiających ukazanie systemowych zmian zachodzących między kolejnymi schematyzmami. Pozostałe schematyzy wykorzystano jako źródła porównawcze. W schematyzmach **S** opisy jednostek mają często postać wielowierszową/wieloakapitową. Wypisy z kolejnych wierszy/akapitów separowano ukośnikiem. W nawiasach kwadratowych podawano numery stron oraz sporadyczne komentarze. Data przed nazwami osobowymi oznacza z reguły rok objęcia godności „właściciela pułku” (*Inhaber*). W materiale pogrubieniem wyróżniono mianownikowe postaci nazw w liczbie pojedynczej, bez pogrubienia zapisując końcówki liczby mnogiej i końcówkę fleksyjną *-e* dativu wybranych rzeczowników (wyróżnienia — W.W.).

[S-73]

Kaiserlich-königliche **Erste Arcieren-Leibgarde** [62] [tak też S-79: 68], Königliche ungarische **Leibgarde** [63] [tak też S-79: 69], Kaiserlich-königliche **Trabanten-Leibgarde** [64] [tak też S-79: 70], Kaiserlich-königliche **Leibgarde-Reiter-Escadron** [65] [tak też S-79: 71], Kaiserlich-königliche **Hofburgwache**¹⁰ [66] [tak też S-79: 72], **General-Commando** in Wien [82], **III. Inf.-Truppen-Divisions-**¹¹ **und Militär-Commando** zu Linz [83], **General-Commando** zu Graz [84], **VII. Inf.-Truppen-Divisions- und Militär-Commando** zu Triest [85], **General-Commando** zu Lemberg [87], **XII. Inf.-Truppen-Divisions- und Militär-Commando** zu Krakau [88], **XIV. Inf.-Truppen-Divisions- und Militär-Commando** zu Pressburg [90], **XV. Inf.-Truppen-Divisions- und Militär-Commando** zu Kaschau [91], **Linien-Infanterie-Regimenter**¹² [213, rzeczownik pospólity lm], **1. Schlesisches Infanterie-Regiment** / 1848 Kaiser Franz Joseph [213], **2. Ungarisches Infanterie-Regiment** / 1814 Alexander I., Kaiser von Russland / (Das Regiment hat diesen Namen für immerwährende Zeit zu behalten.) [214], **3. Mährisches Infanterie-Regiment** / 1780 Carl Ludwig, Erzherzog, FM.

¹⁰ Kwestię wymienionych tu formacji gwardii przybocznej omawia m.in. T. Nowakowski (1992, s. 9–10).

¹¹ *Truppen-Division* = dywizja, w odróżnieniu od *Division* = dywizjon.

¹² Pułki piechoty liniowej.

/ (Das Regiment hat diesen Namen für immerwährende Zeit zu behalten.) [216], **4. Nieder-Oesterreichisches Infanterie-Regiment** / Hoch- und Deutschmeister / 1696 errichtet; ist seit der Errichtung in der Benennung unverändert geblieben. / 1863 Wilhelm, Erzherzog, FZM. [217-218], **5. Ungarishes [sic!] Infanterie-Regiment** / (Vormals das erste Garnisons-Regiment, 1766 errichtet; im Jahre 1807 in das 1. und **2. Garnisons-Bataillon** umgestaltet.) / 1762 als erstes **Szekler Grenz-Infanterie-Regiment Nr. 14** neu errichtet; 1851 in ein Linien-Infanterie-Regiment umgewandelt. / 1864 Ludwig II., König von Bayern [219], **6. Ungarisches Infanterie-Regiment** / (Vormals das zweite Garnisons-Regiment, 1775 errichtet; seit dem Jahre 1807 in das 3. und **4. Garnisons-Bataillon** umgestaltet.) / 1762 als zweites **Szekler Grenz-Infanterie-Regiment Nr. 15** neu errichtet; 1851 in ein Linien-Infanterie-Regiment umgewandelt; / 1851 Coronini-Cronberg, Johann Gr., FZM. [221], **10. Galizisches Infanterie-Regiment** / 1869 Handel, Heinrich Freih. v., FZM. [217], **11. Böhmisches Infanterie-Regiment** / 1853 Albert Kronprinz von Sachsen [228], Comdt. der **2. Inf.-Brigade der XXXII. Truppen-Division** zu Losoncz [230], **16.*) Ungarisches (Croat.) Warasdiner Infanterie-Regiment** / Mit 1. October 1871 aus dem **Warasdiner-Creuzer-Grenz-Inf.-Reg.¹³ Nr. 5** und dem **Warasdiner St. Georger Grenz-Inf.-Reg. Nr. 6** formirt und mit 1. Jänner 1872 mit dem bestehenden **IR¹⁴ Nr. 16** verschmolzen. / 1871 Wezlar v. Plankenstern, Gustav Freih., FML. / *) Das unter dieser Nummer bestandene Linien-Infanterie-Regiment wurde am 1. Jänner 1872 mit dem Warasdiner Linien-Infanterie-Regimente verschmolzen. [236], Comdt. der **2. Inf.-Brigade bei der 33. Inf.-Truppen-Division** zu Raab [261], Commandant der **2. Inf.-Brigade bei der 31. Inf.-Truppen-Division** zu Essegg. [264], **41. Bukowina'sches Infanterie-Regiment** / 1857 Kellner v. Köllenstein, Friedrich Freih., FML. [274], **46. Ungarisches Infanterie-Regiment** / 1762 als erstes **Siebenbürger-Walachen-Grenz-Infanterie-Regiment Nr. 16** neu errichtet; 1848 als erstes **Romanen-Grenz-Infanterie-Regiment** benannt; 1851 in ein Linien-Infanterie-Regiment umgewandelt [281], **53. Ungarisches Infanterie-Regiment** / 1741 errichtet als **Panduren-Corps¹⁵** [...] 1745 **Trenk'sches Panduren-Regiment**; 1748 **slawonisches Bataillon** genannt; 1756 als Linien-Infanterie-Regiment organisirt / 1835 Leopold Ludwig, Erzherzog, GdC. [292], Comdt. der **2. Inf.-Brigade bei der 17. Inf.-Truppen-Division** zu Grosswardein [294], **55. Galizisches Infanterie-Regiment** / (Das früher unter Nr. 55 bestandene Infanterie-Regiment wurde 1742 errichtet [...] 1809 reducirt.) / Das seit 1. November 1852 unter dieser Nummer bestehende Infanterie-Regiment führte früher die Nr. 63. / 1865 Gondrecourt, Leopold Gr., FML. [295], **64. Ungarisches Infanterie-Regiment** / Mit 1. Februar 1860 formirt aus den **Linien-Infanterie-Regimentern Nr. 31, 50 und 51.** / 1860 Carl Alexander, Grossherzog von Sachsen-Weimar-Eisenach / Comdt. der **2. Inf.-Brigade bei der 24. Inf.-Truppen-Division** zu Czernowitz [308], National-Grenz-Infanterie-Regimenter [332, rzeczownik polskopolity lm], **1. Carlstädter Grenz-Infanterie-Regiment** / 1860 Kaiser Franz Joseph [332], **2. Carlstädter Grenz-Infanterie-Regiment** / 1753 Otočaner [333], **3. Carlstädter Grenz-Infanterie-Regiment** / 1753 Oguliner [Stab: Ogulin] [334], **7. Slavonisches Grenz-Infanterie-Regiment** / 1766 Brooder [336], **8. Slavonisches Grenz-Infanterie-Regiment** / 1766 Gradiscaner [Stab: Neu-Gradisca] [337], **9. Slavonisch-Syrmisches Grenz-Infanterie-Regiment** / 1769 Peterwardeiner [Stab: Mitrovic in Syrmien] [338], **10. Banal-Grenz-Infanterie-Regiment** / 1745 Erstes Banal. [339], **11. Banal-Grenz-Infanterie-Regiment** / 1746 Zweites Banal. [340-341], 12. 1767 als **Deutsch-Banater GIR** errichtet [...] des **Linien-IR. Nr. 43** [341], 13. 1767

¹³ Grenz-Inf.-Reg. = pułk piechoty granicznej.

¹⁴ IR = Infanterie-Regiment, pułk piechoty.

¹⁵ Korpus Pandurów, por. *pandur*.

als **Wallachisch-Illirisches GIR** errichtet, erhielt 1838 die Benennung: „**Wallachisch-Banater**“ - und 1848 jene: „**Romanen-Banater GIR**“. [...] des **Linien-IR. Nr. 61** [341], 14. Vormalms das **1. Szekler GIR**. [...] in das **Linien-IR. Nr. 5** umgewandelt [...] das 1838 neu errichtete „**Illirisch-Banater**“ **Infanterie-Bataillon**, welches 1848 als „**Illyrisch - Banater**“ **GIR**. [...] 1860 erhielt das Regiment die Benennung „**Serbisch-Banater**“ **GIR** [...] des **Linien-IR. Nr. 29** / 15. Vormalms das **2. Szekler GIR**. [...] in das **6. Linien-IR.** umgestaltet 16. Vormalms das **1. Romanen-GIR**. [...] in das **46. Linien-IR.** umgestaltet / 17. Vormalms das **2. Romanen-GIR**. [...] in das **50. Linien-IR.** umgestaltet / 18. Das unter dieser Nummer bestandene **Illyrisch-Banater GIR**. wurde 1851 unter der Nummer 14 eingereiht. / 1764 als **Czaikisten-Bataillon** errichtet, 1852 in das **Titler Grenz-Inf.-Bataillon** umgewandelt [342], **Tiroler Jäger-Regiment**¹⁶ / (Vormalms Fenner Jäger-Corps.) / 1848 Kaiser Franz Joseph [356], **1. Böhmisches Jäger-Bataillon** [358], **4. Mährisches Jäger-Bataillon** [360], **7. Kärnthner-Krainerisches Jäger-Bataillon** [362], **30. Galizisches Jäger-Bataillon** [377], **1. Böhmisches Dragoner-Regiment** / Ergänzt sich aus den Bezirken der Infanterie-Regimenter Nr. 18, Nr. 36 und Nr. 7. / 1768 als Carabinier-Regiment errichtet [...] seit 1798 Kürassier-Regiment / 1848 Kaiser Franz Joseph [406], **3. Nieder-Oesterreichisches Dragoner-Regiment** / 1768 als Carabinier-Regiment errichtet, Herzog Albert zu Sachsen-Teschen, FM.; seit 1798 Kürassier-Regiment dieses Namens [...] 1836 Friedrich August, König von Sachsen (1867 Dragoner-Regiment) / 1856 Johann, König von Sachsen [408], **5. Steierisch-Kärnten-Krainerisches Dragoner-Regiment** / 1849 Nikolaus I., Kaiser von Russland. / (Das Regiment hat diesen Namen auf immerwährende Zeiten zu behalten.) / Inhaber 1866 Koller, Alexander Freih. v., FML. [410], **9. Bukowina'sches Dragoner-Regiment** [414], **11. Galizisches Dragoner-Regiment** / 1848 Kaiser Franz Joseph [416], **1. Huszaren-Regiment** / 1848 Kaiser Franz Joseph [422], **2. Huszaren-Regiment** / 1848 Nikolaus Nikolajewitsch, Grossfürst von Russland [423], **5. Huszaren-Regiment** / 1848 Radetzky v. Radetz, Joseph Gr., FM. / (Das Regiment hat diesen Namen auf immerwährende Zeiten zu behalten.) [426], **13. Huszaren-Regiment*** / 1862 **Jazygier und Kumanier Huszaren-Regiment** / *) Das früher unter der Nummer 13 bestandene (im Jahre 1848 errichtete) **Banderial-Huszaren-Regiment** wurde im Jahre 1851 in das **Uhlanen-Regiment Nr. 5** umgestaltet. [434], **1. Galizisches Uhlanen-Regiment** / 1865 Grünne, Carl Gr., GdC. [437], **4. Galizisches Uhlanen-Regiment** / 1848 Kaiser Franz Joseph [440], **5. Ungarisches** (croatisch-slavonisches) **Uhlanen-Regiment** [441], **6. Galizisches Uhlanen-Regiment** / 1848 Kaiser Franz Joseph [442], **12. Ungarisches** (croatisch-slavonisches) **Uhlanen-Regiment** / 1859 Franz II., König beider Sicilien [447], **1. Böhmisches Feld-Artillerie-Regiment**¹⁷ / die gegenwärtigen **Artillerie-Regimenter Nr. 2** und 3. [...] / 1854 neu organisirt aus dem bestandenen **Artillerie-Regiment Nr. 2** / 1854 Kaiser Franz Joseph [468], **2. Mährisch-Galizisches Feld-Artillerie-Regiment** / Ergänzt sich aus den Bezirken der Infanterie-Regimenter Nr. 13, Nr. 20, Nr. 54 und Nr. 56 / 1854 neu organisirt aus dem bestandenen **Artillerie-Regiment Nr. 2** / 1865 Kronprinz Erzherzog Rudolph, Oberst [469], **3. Ungarisches Feld-Artillerie-Regiment** [470], **10. Oesterreichisch-Galizisches Feld-Artillerie-Regiment** [477], **Raketeur- und Gebirgs-Artillerie-Regiment** / mit Ende 1864 aufgelöst [480], **Küsten-Artillerie-Regiment** / aus diesem Regimente die **Festungs-Artillerie-Bataillons Nr. 10, 11** und 12 formirt [480], **1. Ungarisches Festungs-Artillerie-Bataillon** [481], **2. Böhmisches Festungs-Artillerie-Bataillon** [481], **7. Mährisch-Galizisches Festungs-Artillerie-Bataillon** [484], **8. Böhmisches-Galizisches Festungs-Artillerie-Bataillon** [484], 1716 als Mineur-Corps errichtet; 1851

¹⁶ Pułk Strzelców Tyrolskich; *Jäger* — por. pol. *jegier*, lm *jerzy*.

¹⁷ Pułk artylerii polowej.

Zweites Genie-Regiment; 1855 aus diesem: das 1., 5., 6., 7. und **9. Genie-Bataillon** formirt / 1760 als Sappeur-Corps errichtet; 1851 **Erstes Genie-Regiment**; 1855 aus diesem: das 2., 3., 4., 10. 11. und **12. Genie-Bataillon** formirt [503], **1. Genie-Regiment** / 1862 Kaiser Franz Joseph [503], **2. Genie-Regiment** [504], Pionnier-Regiment / 1810 als Pionnier-Corps errichtet; seit 1. Februar 1867 **Pionnier-Regiment** [507], **Militärisch-geographisches Institut** [556].

[S-98]

K. und k. **Heer** [85], K. und k. **Leibgarden** [89], Kaiserliche und königliche **Erste Arcieren-Leibgarde** [89], Königlich ungarische **Leibgarde** [90], Kaiserliche und königliche **Trabanten-Leibgarde** [91], Kaiserliche und königliche **Leibgarde-Reiter-Escadron** [92], Kaiserliche und königliche **Leibgarde-Infanterie-Compagnie** [93], **1. Corps-Commando** / In Krakau [110], **5. Infanterie-Truppen-Division**, Olmütz / **9. Inf.-Brig.** Olmütz / **10. Inf.-Brig.** Troppau / **12. Infanterie-Truppen-Division**, Krakau / **23. Inf.-Brig.** Krakau / **24. Inf.-Brig.** Krakau / **Cavallerie-Truppen-Division** Krakau / **11. Cav.-Brig.** Tarnów / **20. Cav.-Brig.** Krakau / **1. Art.-Brig.** Krakau [111], **10. Corps-Commando** / In Przemyśl [128], **2. Infanterie-Truppen-Division**, Jaroslau / **3. Inf.-Brig.** Rzeszów / **Inf.-Reg. 40** / **Inf.-Reg. 90** / **4. Inf.-Brig.** Jaroslau / **Inf.-Reg. 10** / **Inf.-Reg. 89** / **24. Infanterie-Truppen-Division**, Przemyśl / **47. Inf.-Brig.** Przemyśl / **48. Inf.-Brig.** Przemyśl / **Cavallerie-Truppen-Division** Jaroslau / **5. Cav.-Brig.** Jaroslau / **14. Cav.-Brig.** Rzeszów / **10. Art.-Brig.** Krakau [129], **1. Schlesisches Infanterie-Regiment** / 1848 Kaiser Franz Joseph [368], **63. Ungarisches Infanterie-Regiment** / Mit 1. Februar 1860 formiert aus zwei Bataillonen des **Linien-Infanterie-Regiments Nr. 62** und einem Bataillon von Nr. 41 [492], **Tiroler Kaiser-Jäger** / 1813 errichtet als **Fenner-Jäger-Corps** [...] 1816 **Tiroler Jäger-Regiment Kaiser Franz** [...] 1895 wurden aus dem **Tiroler Jäger-Regimente** vier Regimenter Tiroler Kaiser-Jäger formiert / 1848 Kaiser Franz Joseph [572] [to imię nosiły wszystkie cztery pułki], **1. Regiment** / Mit 20. April 1895 formiert aus den Feld-Bataillonen Nr. 1 bis Nr. 4 und dem **Ersatz-Bataillons-Cadre Nr. 1** des bestandenenen Tiroler Jäger-Regiments Kaiser [572], **2. Regiment** [574], **1. Böhmisches Feld-Jäger-Bataillon** [580], **4. Galizisches Feld-Jäger-Bataillon** [582], **7. Krainerisches Feld-Jäger-Bataillon** [585], **8. Kärnthnerisches Feld-Jäger-Bataillon** [586], **30. Galizisch-bukowina'sches Feld-Jäger-Bataillon** [603], **1. Bosnisch-hercegovinisches Infanterie-Regiment** [606], **2. Bosnisch-hercegovinisches Infanterie-Regiment** [608], **1. Böhmisches Dragoner-Regiment** / 1888 Kaiser Franz / (Das Regiment hat diesen Namen auf immerwährende Zeiten zu führen) / Inhaber / 1848 Kaiser Franz Joseph [650], **3. Niederösterreichisches Dragoner-Regiment** [654], **9. Galizisch-bukowina'sches Dragoner-Regiment** [666], **1. Husaren-Regiment** [680], **1. Galizisches Uhlanen-Regiment** [712], **9. Uhlanen-Regiment** / (Wurde 1873 in das **Dragoner-Regiment Nr. 10** umgewandelt) / **10. Uhlanen-Regiment** / (Wurde 1873 in das **Husaren-Regiment Nr. 16** umgewandelt) / **11. Böhmisches Uhlanen-Regiment** [728], **1. Mährisch-schlesisch-galizische Artillerie-Brigade** / In Krakau / **1. Corps-Artillerie-Regiment**¹⁸ / 1854 als **2. Feld-Artillerie-Regiment** aus dem bestandenenen **Artillerie-Regimente Nr. 1** organisiert [...] mit 1. Mai 1885 **Corps-Artillerie-Regiment Nr. 10**; seit 1. Jänner 1894 **Corps-Artillerie-Regiment Nr. 1** / 1889 Fischer Carl FZM. [765], **1. Divisions-Artillerie-Regiment** [767], **2. Divisions-Artillerie-Regiment** [768], **3. Divisions-Artillerie-Regiment** [769], **2. Niederösterreichisch-mährische Artillerie-Brigade** / **2. Corps-Artillerie-Regiment** / 1854 als **11. Feld-Artillerie-Regiment** errichtet; seit 1. mai 1885 **Corps-Artillerie-Regiment Nr. 2** / 1889 Weigl August Freih. v. FZM. [770], **4. Divisions-Artillerie-Regiment** [772], **5. Divisions-Artillerie-Regiment** [773], **6. Divisions-Artillerie-Regiment** [774],

¹⁸ Pułk artylerii korpusnej.

3. Steierisch-kärnthner-krainerische und küstenländische Artillerie-Brigade / In Graz [775], **Gebirgs-Batterie-Division** / Mit 1. Jänner 1891 formiert aus dem vormaligen **Festungs-Artillerie-Bataillon Nr. 9** [835], **1. Niederösterreichisch-mährisches Festungs-Artillerie-Regiment** / 1891 Kaiser Franz Joseph [846], **3. Böhmisches-galizisches Festungs-Artillerie-Regiment** / 1891 Kinsky Franz Ulrich Fürst zu Vchinitz und Tettau FM. / Mit 1. Jänner 1891 formiert aus den vormaligen **Festungs-Artillerie-Bataillonen Nr. 2** und Nr. 8 / (Das Regiment hat diesen Namen auf immerwährende Zeiten zu führen) [850], **1. Pionnier-Bataillon** [869], **2. Pionnier-Bataillon** [870], **15. Pionnier-Bataillon** [883], **Eisenbahn- und Telegraphen-Regiment** [885], **1. Train-Regiment** [908], **3. Train-Regiment** [916], **Militär-geographisches Institut** / In Wien [984].

[S-08]

K. und k. **Heer** [93], Kaiserlich-königliche **Erste Arcièrenleibgarde** [98], Königlich ungarische **Leibgarde** [100], Kaiserlich-königliche **Trabantleibgarde** [101], Königlich ungarische **Trabantleibgarde** [102], Kaiserliche und königliche **Leibgarde-Reitereskadron** [102], Kaiserliche und königliche **Leibgarde-Infanteriekompanie** [103], **1. Korpskommando** / In Krakau [120], **5. Infanterietruppendivision, Olmütz** / **9. Infanteriebrigade Olmütz** / **10. Infanteriebrigade Troppau** / **12. Infanterietruppendivision, Krakau** / **23. Infanteriebrigade Krakau** / **24. Infanteriebrigade Krakau** / **Kavallerietruppendivision Krakau** / **11. Kavalleriebrigade Tarnów** / **20. Kavalleriebrigade Krakau** / **1. Artilleriebrigade Krakau** [121], **10. Korpskommando** / In Przemyśl [138], **2. Infanterietruppendivision, Jaroslau** / **3. Infanteriebrigade Rzeszów** / **IR. 40** / **IR. 90** / **4. Infanteriebrigade Jaroslau** / **IR. 10** / **IR. 89** / **24. Infanterietruppendivision, Przemyśl** / **47. Infanteriebrigade Przemyśl** / **48. Infanteriebrigade Przemyśl** / **Kavallerietruppendivision Jaroslau** / **5. Kavalleriebrigade Jaroslau** / **14. Kavalleriebrigade Rzeszów** / **10. Artilleriebrigade Krakau** [139], **1. Schlesisches Infanterieregiment** / 1848 Kaiser Franz Joseph [432], Komdt. **19. IBrig.**¹⁹ **Josephstadt** [540], **Tiroler Kaiserjäger** / 1813 errichtet als **Fenner-Jägerkorps** [...] 1816 **Tiroler Jägerregiment Kaiser Franz** [...] 1895 wurden aus dem Tiroler Jägerregimente vier Regimente Tiroler Kaiserjäger formiert / 1848 Kaiser Franz Joseph [638] [to imię nosiły wszystkie cztery pułki], **1. Regiment** / Mit 20. April 1895 formiert aus den **Feldbataillonen Nr. 1** bis Nr. 4 un dem **Ersatzbataillonskader Nr. 1** des bestandenen **Tiroler Jägerregiments Kaiser** [638], **2. Regiment** / [opis sztandaru:] Die Rückseite enthält die Widmung: „Der Inhaber seinem **2. Tiroler Jägerregimente**, 1848–1898” [640], **1. Böhmisches Feldjägerbataillon** [646], **4. Galizisches Feldjägerbataillon** [648], **7. Krainerisches Feldjägerbataillon** [651], **8. Kärnthnerisches Feldjägerbataillon** [652], **30. Galizisch-bukowina'sches Feldjägerbataillon** [669], **1. Bosnisch-hercegovinisches Infanterieregiment** [672], **2. Bosnisch-hercegovinisches Infanterieregiment** [674], **Bosnisch-hercegovinisches Feldjägerbataillon** [680], **1. Böhmisches Dragonerregiment** / [...] seit 1. Oktober 1867 **Dragonerregiment Nr. 1** / [opis sztandaru:] Die Rückseite enthält die Widmung: „Der Inhaber seinem **Dragonerregimente Kaiser Franz Nr. 1**, 1848–1898” / 1888 Kaiser Franz / (Das Regiment hat diesen Namen auf immerwährende Zeiten zu führen) / Inhaber / 1848 Kaiser Franz Joseph [720], **3. Niederösterreichisches Dragonerregiment** [724], **1. Husarenregiment** / [opis sztandaru:] Die Rückseite enthält die Widmung: „Der Inhaber seinem **Husarenregimente Nr. 1**, 1848–1898” / 1848 Kaiser Franz Joseph [750], **1. Galizisches Ulanenregiment** [782], **9. Ulanenregiment** / (Wurde 1873 in das **Dragonerregiment Nr. 10** umgewandelt) / **10. Ulanenregiment** / (Wurde 1873 in das

¹⁹ *19 Brygada Piechoty.*

Husarenregiment Nr. 16 umgewandelt) / 11. Böhmisches Ulanenregiment [798], 1. Mährisch-schlesisch-galizische Artilleriebrigade / In Krakau / 1. Korpsartillerieregiment / 1854 als 2. Feldartillerieregiment aus dem bestandenen Artillerieregiment Nr. 1 organisiert [...] mit 1. Mai 1885 Korpsartillerieregiment Nr. 10; seit 1. Jänner 1894 Korpsartillerieregiment Nr. 1 / 1906 Sergius Michailowitsch Großfürst von Rußland [848], 1. Divisionsartillerieregiment [850], Tiroler und Voralberger Gebirgsbatteriedivision / Mit 1. Jänner 1891 formiert aus dem vormaligen Festungsartilleriebataillon Nr. 9 [919], 1. Niederösterreichisch-mährisches Festungsartillerieregiment / 1891 Kaiser Franz Joseph [937], 3. Böhmisches-galizisches Festungsartillerieregiment / Mit 1. Jänner 1891 formiert aus den vormaligen Festungsartilleriebataillonen Nr. 2 und Nr. 8 / 1891 Kinsky Franz Ulrich Fürst zu Vchinitz und Tettau FM. / (Das Regiment hat diesen Namen auf immerwährende Zeiten zu führen) [943], 1. Pioniernataillon / Mit 1. Mai 1893 formiert aus dem vormaligen 1. Feldbataillon des Pionierregiments [965], 2. Pionierbataillon [966], Eisenbahn- und Telegraphenregiment [981], 1. Trainregiment [1009], 3. Trainregiment [1020], 15. Traindivision [1025], Militärgeographisches Institut / In Wien / [...] k. k. Militärgeographisches Institut benannt [1110].

[K-08]

K. und k. Heer [8], K. k. Arciärenleibgarde [9], Königlich ungarische Leibgarde [9], K. k. Trabantenleibgarde [9], Königlich ungarische Trabantenleibgarde [10], K. u. k. Leibgarde-Reitereskadron [10], K. u. k. Leibgarde-Infanteriekompanie [10], 1. Korpskommando zu Krakau / 5. und 12. Infanterietruppendivision; Kavallerietruppendivision in Krakau; 1. Artilleriebrigade [18], 10. Korpskommando zu Przemyśl / 2. und 24. Infanterietruppendivision; Kavallerietruppendivision in Jaroslau; 1. Artilleriebrigade [22], 1. Infanterietruppendivision, Sarajevo. (15. Korps.) / 7. Gebirgsbrigade, Višegrad. (IR. 25/1, 34/1, 86/1**) / **) Der Zähler bedeutet die Regimentsnummer, der Nenner die Zahl der Bataillone. / 2. Infanterietruppendivision, Jaroslau. (10. Korps.) / 3. Infanteriebrigade, Rzeszów. (IR. 40/4, 90/4.) / 4. Infanteriebrigade, Jaroslau. (IR. 89/4.) [29], Kavallerietruppendivision, Stanislaw. (11. Korps.) / 13. Kavalleriebrigade, Stanislaw. (DR. 2, UR. 8.²⁰) / 15. Kavalleriebrigade, Tarnopol. (DR. 2, UR. 13.) [37], 1. schles. IR. „Kaiser“ / 2. ungar. IR. „Alexander I., Kaiser von Rußland“ [43], 10. galiz. IR. (Vakat). [45], Tiroler Kaiserjäger / 1. Regiment / 2. Regiment [70], 1. böhm. DR. „Kaiser Franz“ [74], 3. niederöstr. DR. „Friedrich August, König von Sachsen“ [75], 11. mähr. DR. „Kaiser“ [77], Husarenregimenter. / 1. „Kaiser“ [78], Ulanenregimenter. / 1. „Ritter von Brudermann“. Galiz. UR. / 2. „Fürst zu Schwarzenberg“, galiz. UR. [81], Feldartillerie / a) Feldkanonenregimenter [rzczech. rodzaj. lm] / 1. beim 1. Korps. / 2. beim 1. Korps. / 4. beim 2. Korps. / 7. beim 3. Korps. [84], b) Feldhaubitzenregimenter / 1. mähr.-schles.-galiz. FHR. „Sergius Michailowitsch Großfürst von Rußland“ / 3. steir.-kärnt.-krain.-küstenländ. FHR. „Erzherzog Wilhelm“ [88], c) Reitende Artilleriedivisionen [rzczech. rodzaj. lm] / 1. Krakau / 2. Wien / 3. Budapest / 10. Jaroslau [90], Festungsartillerie / a) Festungsartillerieregimenter. [rzczech. rodzaj. lm] / 1. (niederöstr.-mähr.) „Kaiser“ / 2. (mähr.-galiz.) „Beschi“ / 3. (böhm.-galiz.) „Fürst Kinsky“ [92], b) Festungsartilleriebataillone. [rzczech. rodzaj. lm] / 1. (oberöstr.-salzb.) / 2. (ungar.) [93], Pionierbataillone. [96] [rzczech. rodzaj. lm], Eisenbahn- und Telegraphenregiment. [97], a) Trainregimenter und die selbständige Traindivision [98] [rzczech.owniki rodzajowe], 1. Regiment zu Wien [...] mit der 2., 3., 13. und 14. Division bei den entsprechenden Korpskommanden [98], Militärgeographisches Institut. [106].

²⁰ DR. = Dragonerregiment, UR. = Ulanenregiment.

Opisy w otokach pieczęci papierowych (*Verschlussmarken*)**Nazwy korpusów w nazwach ich dowództw i organów**

K. UND K.9.CORPS-COMMANDO
K.u.k. 14. Corps — Commando
K. u. K. 2. KORPSKOMMANDO WIEN.
K.UND K.5.KORPSKOMMANDO
K.u.K.6.KORPSKOMMANDO * KASSA *
K.u.K.8.KORPSKOMMANDO
K.u.K.11.KORPSKOMMANDO
K.u.K.13.KORPSKOMMANDO in AGRAM
K.und K.14. KORPSKOMMANDO
K.u.K. 15. KORPSKOMMANDO
K. u. K. XX. KORPSKOMMANDO
KANZLEIDIREKTION DES K.u.K.2.KORPSKOMMANDO [sic!]
K.und K.MILITÄRBAUABTEILUNG des 8. KORPS.
K.u.K. MILITÄR-BAUABTEILUNG * des 10. KORPS *
K.u.K. SANITÄTSCHEF des 10.KORPS
K. u. K. 4. ARMEEKOMMANDO

Nazwy dywizji piechoty i kawalerii w nazwach ich dowództw

K.UND K. 7. TRUPPEN-DIVISIONS-COMMANDO
K.u.K.10.INFANTERIE-TRUPPEN-DIVISIONS-COMMANDO
K.UND K. 7. INFANTERIETRUPPENDIVISIONS-KOMMANDO
K.u.K.15.INFANTERIE-TRUPPENDIVISIONSKOMMANDO
K.u.K.5.INFANTERIETRUPPENDIVISIONSKOMMANDO
K.UND K.25. INFANTERIETRUPPENDIVISIONSKOMMANDO
K. u. K. 28. INFANTERIETRUPPENDIVISIONSKOMMANDO
K.u.K.36.INFANTERIETRUPPENDIVISIONSKOMMANDO
K.u.K. 47. INFANTERIETRUPPENDIVISIONSKOMMANDO
9. KAVALLERIETRUPPENDIVISIONSKOMMANDO [z numerem!]

Nazwy brygad piechoty, górskich i kawalerii w nazwach ich dowództw

K.u.K.29. INFANTERIEBRIGADEKOMMANDO
K.u.K.49.INFANTERIEBRIGADEKOMMANDO
K.u.K.66. INFANTERIEBRIGADEKOMMANDO
K.und K.93tes INFANTERIEBRIGADEKOMMANDO
K.u.K.56tes INFANTERIEBRIGADEKOMMANDO
K.UND K.6tes GEBIRGS-BRIGADE-KOMMANDO
K. u. K. 7. GEBIRGSBRIGADEKOMMANDO
K.u.K.17.KAVALLERIEBRIGADE-KOMMANDO
K.u.K.18. KAVALLERIEBRIGADEKOMMANDO
K.u.K. 8tes KAVALLERIEBRIGADEKOMMANDO

Nazwy brygad artylerii w nazwach ich dowództw i organów

K.u.K.3.ARTILLERIE-BRIGADE-COMMANDO
K.u.K.2.FELDARTILLERIEBRIGADE-KOMMANDO
K.u.K. 5. FESTUNGSARTILLERIE-BRIGADEKOMMANDO
K. u. K. 4. FESTUNGSARTILLERIEBRIGADEKOMMANDO

MATERIALVERWALTUNGS-KOMMISSION DER K.U.K.3.ARTILLERIEBRIGADE

Nazwy pułków piechoty, ich dowództw i pododdziałów

K.und K. INFANTERIE-REGIMENT von MILDE N°17
 K.und K.INFANTERIE-REGIMENT FREIHERR von MERKL N°55
 K.u.K. INFANTERIE-REGIMENT ALBRECHT HERZOGV.WÜRTEMBERG N° 73
 K.u.K.WARASDINER INFANTERIE-REGIMENT N°16
 K. u. K. INFANTERIEREGIMENT N° 55
 K.u.K. INFANTERIEREGIMENT N° 100
 K. und K. INFANTERIEREGIMENT N°95
 K.undK.INFANTERIE REGIMENT GRAF CLERFAYT N° 9
 K. UND K.INFANTERIEREGIMENT VIKTOR EMANUEL III.KÖNIG VON ITALIEN N°28
 K.und K. INFANTERIEREGIMENT ERZHERZOG LUDWIG SALVATOR N° 58
 K.und K.INFANTERIEREGIMENT FRIEDRICH VIII.KÖNIG von DÄNEMARK N° 75
 K.und K. INFANTERIEREGIMENT RITTER von SCHWITZER N° 82
 K.und K.INFANTERIEREGIMENT FREIHERR von WALDSTÄTTEN N° 97
 K.und K. OTOČANER INFANTERIEREGIMENT GRAF JELLAČIĆ N°79
 K. u. K. Jnft. Regmt. Erz. Franz Ferdinand N° 19
 KOMMANDO DES K U K.INFANTERIEREGIMENTES N° 35
 KOMMANDO DES BOSNISCH-HERCEGOVINISCHEN INFANTERIEREGIMENTS N° 1
 K.U.K.KOMMANDO DES 4. REGIMENTS DER TIROLER KAISER-JÄGER
 K.u.K.INFANTERIEREGIMENT N°40 * 4.FELDBATAILLON *
 K.u.K.ERSATZBATAILLONSKADER DES INFANTERIEREGIMENTES HEINRICH PRINZ
 von PREUSSEN N°20
 BOSNISCH-HERCEGOVINISCHES INFANTERIEREGIMENT Nr.4
 K.u.K.BOSNISCH-HERCEGOVINISCHES INFANTERIEREGIMENT N°4
 BOSNISCH-HERCEGOVINISCHES INFANTERIEREGIMENT N°4 3. FELDBATAILLON

Nazwy pułków dragonów, huzarów i ułanów oraz ich dowództw i pododdziałów

K.u.K.DRAGONER-REGIMENT FÜRST von LIECHTENSTEIN N° 10
 K.u.K.DRAGONERREGIMENT FRIEDRICH AUGUST KÖNIGvonSACHSEN N°3
 K.u.K.COMMANDO DES DRAGONER-REGIMENT N°5 [sic!]
 KOMMANDO DES K.u.K.DRAGONERREGIMENTS KAISER FERDINAND N°4
 K.u.K.HUSARENREGIMENT ARTUR.HERZOG von CONNAUGHT UND STRATHEARN
 N°4
 K.u.K.HUSARENREGIMENT WILHELM II. KÖNIG v. WÜRTEMBERG N° 6
 K.u.K. HUSARENREGIMENT PRINZ ESTERHÁZY N° 8
 K. u. K. HUSARENREGIMENT GRAF NADASY N° 9
 K. u. K. HUSARENREGIMENT WLADIMIR GROSSFÜRST von RUSSLAND Nr. 14
 K.u.K.UHLANEN-REGIMENT KAISER JOSEF II. N°6 * 4. ESCADRON *
 K.u.K.Ulanenregiment Erzherzog Franz Ferdinand N°7 * 3. ESKADRON *
 K.u.K. ULANENREGIMENT GRAF PAAR N° 13

Nazwy pułków artylerii korpusnej i dywizyjnej, pułków haubic i armat polowych, pułków artylerii fortecznej i górskiej oraz dowództw

K.u.K. KORPSARTILLERIEREGIMENT ERZH.WILHELM N°3
 K.u.K.KORPSARTILLERIEREGIMENT JOSEF WENZEL FÜRST von LIECHTENSTEIN
 N° 9
 K.u.K. Korpsartillerieregiment N°14 * A *

K.u.K. DIVISIONSARTILLERIEREGIMENT N° 7
K. UND K. DIVISIONSARTILLERIEREGIMENT N°23
K. und K. DIVISIONSARTILLERIEREGIMENT N°23
K. u. K. DIVISIONSARTILLERIEREGIMENT N° 24
K.u.K.FELDHAUBITZREGIMENT N°14 * A *
K.u.K.FELDKANONENREGIMENT N° 8
K.u.K. FELDKANONENREGIMENT Nr. 9
K.u.K.FELDKANONENREGIMENT N° 32
K.u.K.FESTUNGSARTILLERIEREGIMENT KAISER N°1
KAISERL.u.KÖNIGL.FESTUNGSARTILLERIEREGIMENT FREIHERRvonROUVROY
Nro.5
K.u.K. FESTUNGSARTILLERIEREGIMENT EDLER v KOLLARZ N° 6
K. u. K. GEBIRGSARTILLERIEREGIMENT N° 3
K.und K.KOMMANDO des DIVISIONS ARTILLERIEREGIMENTS N°11
K.u.K.KOMMANDO DES FELDHAUBITZREGIMENTS KAISER No.8.

Nazwy pułków taborowych i ich dowództw

K. UND K. TRAINREGIMENT N° 3
K. u. K. TRAIN REGIMENT N° 1
KOMMANDO des K.u.K. TRAINREGIMENTS N° 2

Nazwy batalionów piechoty, pionierów i artylerii fortecznej, nazwy dywizjonów artylerii oraz taborów

K. UND K. FELDJÄGERBATAILLON Nr. 5
K.u.K. FELDJÄGERBATAILLON N° 16
K.u.K.BOSNISCH-HERZEGOWINISCHES FELDJÄGERBAON N°1
K.u.K.4.FELDJÄGERBATAILLONSKOMMANDO
K.u.K. F.J.B. N°12 * ERSATZKOMPAGNIE *
K.UND K.PIONIER-BATAILLON N° 15
K.und K.PIONIERBATAILLON N° 8.
K. UND K. KOMMANDO DES PIONIERBATAILLONS N°3
K. u. K. FESTUNGSARTILLERIEBATAILLON 1/1 R.
K.UNDK.REITENDE-BATTERIE-DIVISION N° 11.
K. u. K. KOMMANDO der REITENDEN ARTILLERIEDIVISION N° 1
K.u.K.SCHWERE-HAUBITZDIVISION N° 2
K.und K.TRAIN-DIVISION N° 5
K. u. K. TRAINDIVISION N°9

Nazwy instytucji centralnych armii wspólnej oraz jednostek Obrony Krajowej

K. UND K.ARMEE-SCHIESSSCHULE
K.und K.ARMEE-SCHIESSSCHULE
K.und K. GENERALPIONIERINSPEKTOR
K.und K.KRIEGSSCHULE
K. und K. KRIEGSSCHULE
K. und K. SANITÄTSTRUPPENKOMMANDO
K.u.K. REMONTENDEPOT in VÁLASZÚT-BONCZHIDA
K.K.ERSTE ARCIÈRENLEIBGARDE
K.K.GENERALMILITÄRANWALT
K.K.LANDWEHR-INFANTERIETRUPPENDIVISIONS-KOMMANDO [bez numeru!]

K.K.34.INFANTERIE-TRUPPEN-DIVISIONS-COMMANDO
 K.K.90TES LANDWEHR-INFANTERIEBRIGADEKOMMANDO
 K. K. LANDESSCHÜTZENREGIMENT INNICHEN N° III
 K.K.PRINZ EUGEN v.SAVOYEN 13.DRAGONER REGMT. * 6. ESCADRON
 K.K.PRINZ EUGEN v.SAVOYEN 13.DRAGONER-REGIMENT STABS-ABTHEILUNG
 K.K. Commando des Dragoner-Regiment No. 5
 K.K.LANDWEHR-FELDKANONENREGIMENT N°46
 K.K.DIVISION BERITTENER DALMATINER LANDESSCHÜTZEN in SINJ
 K.K.LANDWEHR-FELDHAUBITZDIVISION Nr.44
 4te FELD COMPAGNIE * K.K.I.GENIE REGIMENT

Nazwy austro-węgierskich jednostek i instytucji wojskowych pod względem semantycznym (referencyjnym) nie budzą wątpliwości co do swego własnego statusu — wszystkie prezentowane formy wyrażeniowe są językowymi i tekstowymi zastępnikami pojęć indywidualnych. Pod względem formalnym cechuje je natomiast (w przypadku nazw własnych zdecydowanie nieprototypowy) **znaczny polimorfizm**²¹.

Wyróżnić można bowiem szereg „informacji” odwołujących się do poszczególnych składników pojęcia indywidualnego danej jednostki, które jako **elementy obligatoryjne** muszą zostać wyrażone, oraz szereg **elementów fakultatywnych**²². Sama struktura nazwy jako formy wyrażeniowej też jest syntaktycznie płynna.

Elementem obligatoryjnym odwołującym się do bazowego pojęcia ogólnego jest informacja o typie jednostki organizacyjnej (np. *dywizja, brygada, pułk, batalion* — odpowiednio: *Truppendivision, Brigade, Regiment, Bataillon*) oraz informacja o rodzaju wojsk (np. *piechota, dragoni, strzelcy polni* — odpowiednio: *Infanterie, Dragonen, Feldjäger*). Ponadto elementem obligatoryjnym — odwołującym się poniekąd zbiorczo do czasowo-przestrzennych komponentów indywidualizujących pojęcie ogólne do postaci pojęcia indywidualnego (por. Włoskowicz 2015) — jest numer jednostki.

²¹ Robocza kategoria **polimorfizmu nazwy** wymaga tutaj uzasadnienia, szczególnie wobec istniejącego pojęcia wariantywności nazwy. Z zapisów obecnych w ekscerpowanym materiale wynika, że w tekście ciągłym formy wyrażające obligatoryjne i fakultatywne informacje składające się na „nazwanie” jednostki wojskowej (tj. na językowy zastępnik-znak pojęcia indywidualnego) mogą przybierać rozmaite postaci i zajmować różne pozycje składniowe, co jest w planie wyrażania dywersyfikacją wykraczającą poza zakres pojęcia wariacji na poziomie leksykalnym.

²² W odniesieniu do strukturalnych właściwości nazw stowarzyszeń z okresu międzywojennego E. Młynarczyk (2019, s. 214–218) pisze o „komponentach”, w tym o *komponencie głównym* (zazwyczaj będącym rzeczownikiem oznaczającym zorganizowaną grupę ludzi, np. *związek, towarzystwo, stowarzyszenie, liga, kolo*) oraz o *pozostałych komponentach* składniowo określających człon główny. O obligatoryjnych składnikach/elementach w realizacji różnych schematów nazw polskich klubów sportowych pisał B. Dunaj (2007, s. 491), zwracając przy tym uwagę (s. 490) na możliwe konteksty wpływające na postać użytej nazwy, które podzielił na teksty polszczyzny urzędowej i nieurzędowej.

Z przedstawionego materiału wynika, że obligatoryjne i fakultatywne elementy nazw realizowane były na różne sposoby. Generalnie z materiału wyłaniają się dwa podstawowe paradygmaty²³ nazw jednostek:

- a) *K.(u.)k.* + [*compositum*: rodzaj wojsk + typ jednostki organizacyjnej] + [nazwa osobowa właściciela pułku (*Inhaber*) w mianowniku] + [numer jednostki]
- b) [numer jednostki (liczebnik porządkowy)] + [*compositum*: rodzaj wojsk + typ jednostki organizacyjnej].

Częstsze (por. *Verschlussmarken* oraz nazwy pułków w tekście ciągłym w schematyzmach **S**) było użycie na samym końcu nazwy jednego z wariantów wyrazu *Nummer* (numer) (N^o, Nr.) wraz z liczbą zapisaną za pomocą cyfr arabskich²⁴. Tak wyrażony numer stał za nazwą osobową „właściciela” (*Inhaber*) lub patrona jednostki, np. *K.UND K. INFANTERIEREGIMENT RITTER VON SCHWITZER N° 82*. W wielu wypadkach taka postać numeracji stosowana była w schematyzmach także w wypadku batalionów.

Niemniej jednak w schematyzmach — będących niejako wykazami jednostek — nazwy formacji w postaci „hasłowej” zawierały numer wyrażony liczebnikiem porządkowym stojącym przed grupą rzeczownikową, por. np. w **S-98**: *2. Infanterie-Truppen-Division, 1. Schlesisches Infanterie-Regiment, 4. Galizisches Feld-Jäger-Bataillon*, rzadziej w opisach *Verschlussmarken: K.U.K.56TES INFANTERIEBRIGADEKOMMANDO, K.K.34.JNFANTERIE-TRUPPEN-DIVISIONS-COMMANDO*. W wypadku nazw dywizji i brygad numer wyrażony był zazwyczaj liczebnikiem porządkowym w apozycji, choć i tu widać odejście od numeracji rzymskiej (por. S-73, s. 83–91) na rzecz cyfr arabskich oraz niekonsekwencję pisowni w tekście ciągłym w obrębie jednego schematyzmu [S-73]: *Comdt. der 2. Inf.-Brigade der XXXII. Truppen-Division zu Losoncz* (s. 230) wobec *Comdt. der 2. Inf.-Brigade bei der 33. Inf.-Truppen-Divison zu Raab* (261). Osobliwością był natomiast brak numeracji dywizji kawalerii i wyrażanie indywidualizujących składników pojęcia za pomocą samej nazwy miejscowej garnizonu, w którym dana dywizja kawalerii stacjonowała, np. w [S-98] *Cavallerie-Truppen-Division Krakau* (s. 111), *Cavallerie-Truppen-Division Jaroslau* (s. 129) i odpowiednio w [S-08] *Kavallerietruppendivision Krakau* (s. 121), *Kavallerietruppendivision Jaroslau* (s. 139). Nawiasem mówiąc, brak numeracji dywizji kawalerii w armii austro-węgierskiej przywodzi na myśl brak

²³ Zestawianie paradygmatów, schematów, modeli bądź (strukturalnych) typów nazw jest w formalno-składniowej klasyfikacji chrematonimów analitycznych (wielowyrzowych) stosowane od dawna. Strukturalne typy polskich nazw jednostek wojskowych opisuje w swoim artykule H. Górniewicz (1979, s. 375–383).

²⁴ W badanym materiale zasadniczo nie używano znaku *numero* (№) pod względem kroju odmiennego od czcionki użytej do zapisania nazw — dotyczy to w szczególności pieczęci *Verschlussmarken*.

numeracji brygad kawalerii w II RP i wyróżnianie ich mianami geograficznymi. Brygady kawalerii były natomiast w armii austro-węgierskiej numerowane tak jak wszystkie jednostki.

Zestawienie trzech dużych schematyzmów **S-73**, **S-98**, **S-08** pozwala też uchwycić systemowe zmiany w ortografii nazw. Oczywiście były one odzwierciedleniem ogólnojęzykowych tendencji ortograficznych, tym bardziej że formy apelatywne z zakresu słownictwa wojskowego składające się na omawiane nazwy były (i są) wyraźnie czytelne. Przede wszystkim chodzi tu o odejście od (pozostającego pod wpływem tradycji francuskiej) użycia litery *c* na rzecz stosowanej we współczesnej niemieczyźnie litery *k* oraz o zmianę zapisu *compositów*: w starszej grafii poszczególne człony rozdzielane były dywizami i oznaczane wielką literą, w grafii nowszej natomiast zrezygnowano z tego rodzaju wyróżników na rzecz pisowni łącznej (powstają więc pisane łącznie ciągi typu *Infanterietruppendivisionskommando*). Zmiany ortografii ilustruje poniższy „wyciąg” z materiału, przy czym skokowa zmiana²⁵ zarówno *c* > *k*, jak i rezygnacja z dywizów nastąpiła pomiędzy schematyzmami **S-00** a **S-04**:

[S-73]

General-Artillerie-Inspector²⁶ [76, 450]

XII. Inf.-Truppen-Divisions- und Militär-Commando zu Krakau [88]

1. Schlesisches Infanterie-Regiment [213]

1. Böhmisches Jäger-Bataillon [358]

3. Nieder-Oesterreichisches Dragoner-Regiment [408]

1. Huszaren-Regiment [422]

1. Galizisches Uhlanen-Regiment [437]

10. Oesterreichisch-Galizisches Feld-Artillerie-Regiment [477]

[S-98]

1. Corps-Artillerie-Regiment [765]

1. Divisions-Artillerie-Regiment [767]

[S-08]

Generalartillerieinspektor [114]

1. Korpskommando [120]

5. Infanterietruppendivision [121]

1. Schlesisches Infanterieregiment [432]

1. Böhmisches Feldjägerbataillon [646]

3. Niederösterreichisches Dragonerregiment [724]

1. Husarenregiment [750]

1. Galizisches Ulanenregiment [782]

1. Korpsartillerieregiment [848]

1. Divisionsartillerieregiment [850]

²⁵ Co w pierwszej kolejności łączyć należy z niemiecką reformą pisowni z 1901 r. będącą rezultatem ustaleń dokonanych podczas odbytej w tym samym roku II Konferencji Ortograficznej w Berlinie.

²⁶ Generalny Inspektor Artylerii.

To, że apelatywne składniki nazw jednostek wojskowych nie były postrzegane jako nazwy własne *sensu stricto*, widać też w tym, że pomiędzy wydaniem schematyzmów powtórzone fragmenty tekstu (tu akurat na temat genezy i historii konkretnego pułku artylerii korpuśnej) były przeredagowywane w ten sposób, że zmiany reguł ortograficznych stosowano także do nazw własnych jednostek (tzn. nie zachowywano ich starej pisowni):

[S-98]

1. Mährisch-schlesisch-galizische Artillerie-Brigade

[...]

1. Corps-Artillerie-Regiment

1854 als **2. Feld-Artillerie-Regiment** aus dem bestandenem **Artillerie-Regimente Nr. 1** organisiert [...] mit 1. Mai 1885 **Corps-Artillerie-Regiment Nr. 10**; seit 1. Jänner 1894 **Corps-Artillerie-Regiment Nr. 1**

1889 Fischer Carl FZM. [765]

[S-08]

1. Mährisch-schlesisch-galizische Artilleriebrigade

[...]

1. Korpsartillerieregiment

1854 als **2. Feldartillerieregiment** aus dem bestandenem **Artillerieregiment Nr. 1** organisiert [...] mit 1. Mai 1885 **Korpsartillerieregiment Nr. 10**; seit 1. Jänner 1894 **Korpsartillerieregiment Nr. 1**

1906 Sergius Michailowitsch Großfürst von Rußland [848]

Tak samo prawidłowość ta przedstawia się też w przypadku omówienia w schematyzmach historii formacji cesarskich strzelców tyrolskich:

[S-73]

Tiroler Jäger-Regiment

(Vormals Fenner Jäger-Corps.)

1848 Kaiser Franz Joseph [356]

[S-98]

Tiroler Kaiser-Jäger

1813 errichtet als Fenner-Jäger-Corps [...] 1816 Tiroler Jäger-Regiment Kaiser Franz [...]

1895 wurden aus dem Tiroler Jäger-Regimente vier Regimenter Tiroler Kaiser-Jäger formiert

1848 Kaiser Franz Joseph [572]

[S-08]

Tiroler Kaiserjäger

1813 errichtet als Fenner-Jägerkorps [...] 1816 Tiroler Jägerregiment Kaiser Franz [...]

1895 wurden aus dem Tiroler Jägerregimente vier Regimenter Tiroler Kaiserjäger formiert

1848 Kaiser Franz Joseph [638]

W piśmiennictwie pojawiają się sugestie, że użycie członu ‘cesarski’ nie miało w określeniu *Tiroler Kaiserjäger* charakteru oficjalnego. Przeczy temu jednak jego obecność w urzędowym wydaniu (*amtliche Ausgabe*) schematyzmu z 1898 r. [S-98]. Warto tu przy okazji nadmienić, że w 2. poł. XIX w. określenie (*Feldjäger* — dosł. *strzelcy (polni)*) — miało już charakter historyczny. Noszące tę nazwę formacje były bowiem *de facto* jednostkami piechoty, wyróżniającymi się jedynie umundurowaniem i — w niewielkim zakresie — nazewnictwem stopni.

Kolejnym nośnikiem tradycji były (rodzajowe) nazwy formacji jazdy: *Hus(z)aren*, *U(h)lanen*²⁷ i *Dragoner*. Różnice między nimi faktycznie ograniczone były do odmiennego umundurowania oraz do tradycyjnych rejonów, z których pułki tych trzech rodzajów kawalerii brały rekruta: pułki ułanów swoje okręgi uzupełnień miały głównie w Galicji, pułki dragonów — w niemieckich i czeskich krajach monarchii, natomiast pułki huzarów — na terytorium Królestwa Węgier. Austro-węgierski podział jazdy na dragonów, huzarów i ułanów w swej nazewnictwo-mundurowej naturze stanowi więc daleko idącą analogię do późniejszych polskich pułków kawaleryjskich okresu międzywojennego: *szwoleżerów*, *ułanów* i *strzelców konnych*.

O ile w schematyzmach brak na ogół tego (w istocie fakultatywnego) elementu nazwy, o tyle w wypadku nazw występujących w izolacji na papierowych pieczęciach (*Verschlussmarken*) niemal zawsze obecny jest przymiotnikowy człon *kaiserlich und königlich*. Zazwyczaj ma on postać literowca, przy czym spójnik bywa niekiedy zapisywany w pełnej postaci, co daje formy, takie jak *k.u.k.* lub *k. und k.* Omawiany człon jest bez wątpienia jednym z symboli monarchii austro-węgierskiej.

Wszystko, co powiedziano powyżej, dotyczy tej sfery austro-węgierskiej (uzualnej) polityki nazewnictwej, którą określić można by mianem sfery formalnej. Nie mniej istotna była sfera pragmatyczna. Rysuje się tutaj kilka głównych zagadnień, takich jak: 1) kwestia *nazw wyróżniających* urabianych bądź to od choronimów, bądź to od ojkonimów oraz 2) kwestia tzw. właścicieli pułków (*Inhaber*) oraz patronów.

Nazwa wyróżniająca wskazywała zazwyczaj na prowincję, z której dana jednostka (najczęściej pułk) brała rekruta (niekoniecznie w niej stacjonując), lub na garnizon, w którym oddział był dyslokowany. W schematyzmie na rok 1873 [S-73] numeracja pułków piechoty liniowej (*Linien-Infanterie-Regimenter*) kończy się na liczbie 80. Spośród pułków tych kilkanaście nosiło nazwę wyróżniającą *Galizisches* (*Galicyjski*), nierzadko stacjonując poza Galicją. Ich lista (numer pułku wraz z miejscem stacjonowania sztabu pułku oraz siedzibą okręgu

---

²⁷ Rzeczownik *Ulan* (a w starszej pisowni *Uhlan*) jest w języku niemieckim zapożyczeniem z języka polskiego (na którego gruncie też zresztą nie został pierwotnie utworzony).

uzupełnień — *Ergänzungs-Bezirks-Station*) prezentuje się następująco (pisownia nazw miejscowości wg źródła): 9. Olmütz, Stry[j]; 10. Jaroslau in Galizien, Przemyśl; 13. Wien, Krakau; 15. Prag, Tarnopol; 20. Krakau, Neu-Sandec; 24. Miskolcz in Ungarn, Kolomea; 30. Lemberg, Lemberg; 40. Krakau, Rzeszow; 45. Brünn, Sanok in Galizien; 55. Wien, Brzezan; 56. Krakau, Wadowice; 57. Wien, Tarnow; 58. Pest, Stanislaw; 77. Prag, Sambor; 80. Lemberg, Zloczow. Warto w tym miejscu podkreślić, że w polskiej literaturze w przypadku austro-węgierskich pułków piechoty stosuje się niekiedy nazwy wyróżniające motywowane nazwą okręgu uzupełnień, stąd więc czasem mowa jest o *wadowickim 56 pułku piechoty* lub *tarnowskim 57 pułku piechoty*. Nazwę wyróżniającą otrzymywały samodzielne pododdziały (bataliony i dywizjony) — por. 30. *Galizisches Jäger-Bataillon* [S-73, s. 377], 7. *Mährisch-Galizisches Festungs-Artillerie-Bataillon* [S-73, s. 484], nie posiadały jej natomiast c. i k. pułki huzarów.

Specyficzna dla wojsk habsburskich (zapewne co najmniej od końca XVIII w.) była instytucja „właściciela pułku” (*Inhaber*). Wywodziła się ona z dawnej nowożytnej praktyki polegającej na tym, iż moiżni własnym sumptem wystawiali oddziały wojskowe (na ogół całe pułki). W Austro-Węgrzech pułki „należały”, rzecz jasna, do władcy, natomiast nadanie statusu „właściciela pułku” było formą dożywotniego wyróżnienia tak uhonorowanej osoby. Zaszczyt ten przypadał zazwyczaj w udziale wysokim rangą i zasłużonym dowódcom wojskowym będącym poddaniymi cesarza i króla oraz — co było formą budowania więzi między monarchami — innym władcom, głównie królom i książętom. Godność *Inhabera* związana była z pułkami piechoty, jazdy i artylerii fortecznej. Pułki artylerii korpusnej i dywizyjnej oraz jednostki organizacyjne wojska niższego rzędu niż pułk (tj. batalion/dywizjon) — jak wynika z przeglądu schematyzmów — nie miały „właścicieli”. Szczególnym przypadkiem były nadania godności właściciela pułku „na wieczne czasy”, co w schematyzmach wyrażone jest m.in. adnotacją *Das Regiment hat diesen Namen auf immerwährende Zeiten zu führen* (tj. Pułk winien nosić to imię po wieczne czasy). Tak wyróżnioną osobę uznać można za „patrona” pułku, który jako jednostka obok patrona (po wieczne czasy) miał też wyznaczonego (dożywotnio) — właściciela (tj. *Inhabera*). W [S-08] ta zależność dobrze widoczna jest w opisie 1 czeskiego pułku dragonów:

1. Böhmisches Dragonerregiment

[...] seit 1. Oktober 1867 Dragonerregiment Nr. 1

[opis sztandaru:] Die Rückseite enthält die Widmung: „Der Inhaber seinem Dragonerregimente Kaiser Franz Nr. 1, 1848-1898”

1888 Kaiser Franz

(Das Regiment hat diesen Namen auf immerwährende Zeiten zu führen)

Inhaber

1848 Kaiser Franz Joseph [S-08, s. 720]

Wynika z niego, iż w roku 1848 (a więc w roku wstąpienia na tron) godność *Inhabera* 1DR objął cesarz Franciszek Józef I (nie była to jedyna jednostka, której *Inhaberem* był panujący cesarz, dotyczyło to w szczególności pułków tyrolskich strzelców cesarskich), natomiast w roku 1888 godność właściciela „na wieczne czasy” nadano (pośmiertnie) cesarzowi Franciszkowi. Nazwa osobowa właściciela „na wieczne czasy”, a w przypadku jego braku — nazwa osobowa *Inhabera* — stawała się częścią pełnej nazwy pułku, co doskonale widać w materiale z *Verschlussmarken* oraz w materiale z *Seidels kleines Armeeschema* [K-08], w którym imiona „właścicieli” lub patronów pułków podawane są w cudzysłowie, por. *1. böhm. DR. „Kaiser Franz”* [K-08, s. 74].

Taka forma nadawania imienia instytucji, w tym także jednostce wojskowej, a w czasie wojny np. grupie wojsk — jest w języku niemieckim schematem standardowym, sprowadzającym się do umieszczenia mianownikowej formy nazwy patrona za nazwą podmiotu, któremu imię jest nadawane. Nie stosuje się żadnego członu, który byłby dosłownym odpowiednikiem polskiego dopełniaczowego sformułowania *imienia (im.)*.

W austro-węgierskiej chrematonimii instytucjonalnej ostatniej ćwierci XIX w. zdarzały się oczywiście różne formalne nieregularności, jak było to np. w przypadku *Militärgeographisches Institut*, który — będąc jedną z instytucji „wspólnych” — jeszcze pod koniec lat 80. XIX w. miał w swojej nazwie skrót *k.k.* (zamiast *k.u.k.*), zaś wydana przez Instytut w roku 1887 książka z wytycznymi regulującymi sposób prowadzenia zdjęcia topograficznego — jako wydawcę na stronie tytułowej podaje: *Verlag des k. k. militär-geographischen Institutes*. W nazwie wszystkie przymiotniki zapisano więc małą literą²⁸.

PODSUMOWANIE

Przez cywilów rzeczywistość wojskowa kojarzona bywa stereotypowo ze skrajnym i sformalizowanym porządkiem ujętym w najrozmaitsze regulaminy. Obraz armii austro-węgierskiej utrwalony został ponadto — w zdeformowanej i satyrycznej formie — w krzywym zwierciadle Haškowskich „Przygód dobrego wojaka Szwejka” (choć niektórzy twierdzą, że Hašek, chcąc wykić i ośmieszyć c. i k. Austrię, w istocie uczynił ją nieśmiertelną). W świetle takiego wyobrażenia realiów wojskowych (w szczególności dziewiętnastowiecznych) dziwić może brak ścisłej dyscypliny w zakresie formy i grafii nazw austro-węgierskich jednostek wojskowych. Wynika on jednak, jak można przypuszczać, z semantycznej

²⁸ Na marginesie warto zaznaczyć, że omawiana nazwa wiedeńskiego instytutu topo- i kartograficznego najprawdopodobniej zdecydowała o pierwotnej nazwie jego późniejszego polskiego odpowiednika: po odzyskaniu przez Polskę niepodległości warszawski Wojskowy Instytut Geograficzny nosił bowiem początkowo przez kilka lat nazwę *Instytut Wojskowo-Geograficzny*.

(także w sensie apelatywnym) przejrzystości wielu tego typu nazw oraz z tego, że, jak zauważa A. Gałkowski (2011, s. 53), socjoideonimy — a więc także nazwy jednostek wojskowych — jako „mikroteksty” zawierają na ogół rozleglejszą treść informacyjną, której poszczególne składniki muszą być wyrażone, ale wyrażone mogą być na różne sposoby, co się przekłada na wariantowość widoczną w analizowanym tutaj materiale.

Przedstawione tu szkicowe ustalenia dotyczące formalnych aspektów austro-węgierskiej polityki nazewnictwa w zakresie nazw jednostek i instytucji wojskowych posłużyć mogą także za dogodny punkt wyjścia do opisu polskich tłumaczeń tych onimów, co jest jednak osobnym problemem badawczym z pogranicza onomastyki i teorii przekładu.

LITERATURA

- Bator, J. (2005). *Wojna galicyjska* [War in Galizien]. Kraków: Libron.
- Breza, E. (1998). Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy) [Names of objects and institutions related to the modern civilisation]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* [Polish proper names. Encyclopedia] (s. 343–361). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie; Instytut Języka Polskiego PAN.
- Dunaj, B. (2007). Teoretyczne problemy onomastyki sportowej. Sposoby identyfikacji klubów [Theoretical aspects of the onomastics of sports. Ways of identifying sport clubs]. W: A. Cieślakowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek (red.), *Nowe nazwy własne. Nowe tendencje badawcze* [New proper names. New research trends] (s. 489–494). Kraków: PANDIT.
- Gałkowski, A. (2007). Socjoideonimy a chrematonimy — miejsce nazw organizacji i inicjatyw społecznych w dynamice onimicznej języka [Socioideonyms and chrematonyms — the status of the names of social organisations and activities in the onymic dynamics of the language]. W: A. Cieślakowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek (red.), *Nowe nazwy własne. Nowe tendencje badawcze* [New proper names. New research trends] (s. 495–508). Kraków: PANDIT.
- Gałkowski, A. (2011). *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej. Onomastyczne studium porównawcze na materiale polskim, włoskim i francuskim* [Chrematonyms in the cultural-functional context. An onomastic comparative study based on Polish, Italian and French resources]. Wyd. 2. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Górniewicz, H. (1979). Nazwy własne polskich jednostek wojskowych [Proper names of Polish military units]. *Poradnik Językowy*, 8, 369–386.
- Karamańska, M. i Młynarczyk, E. (2018). Językowy obraz troski o II Rzeczpospolitą utrwalony w nazwach stowarzyszeń [A linguistic image of concern over the Second Polish Republic as preserved in association names]. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, 13, 13–24.
- Karamańska, M. i Młynarczyk, E. (2019). Komponenty eksponujące cechę żeńskości w nazwach stowarzyszeń II Rzeczpospolitej [Components exposing the feminine quality in the names of associations in the Second Polish Republic]. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, 14, 67–78.
- Kosyl, Cz. (1993). Chrematonimy [Chrematonyms]. W: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski. Encyklopedia kultury polskiej* [The modern Polish language. An encyclopedia of Polish culture] (t. 2, s. 440–444). Wrocław: Wiedza o Kulturze.

- Kucała, M. (1967). Co już jest, a co jeszcze nie jest nazwą własną [What is already a proper name and what is not]. *Onomastica*, 12, 153–161.
- Kułakowska, M. (2018). Nazwy bractw rycerskich jako element budowania wizerunku grupy rekonstrukcyjnej [The names of the brotherhoods of knights as a building block in the image of a historical reenactment group]. *Słowo. Studia językoznawcze*, 9, 68–83.
- Lubaś, W. (1983). Próba socjolingwistycznej definicji nazwy terenowej [An attempt at creating sociolinguistic definition of a name of uninhabited geographical feature]. W: K. Rymut (red.), *Geografia nazewnictwa* [Geography of names and naming] (s. 19–26). Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Młynarczyk, E. (2019). Tendencje nazwotwórcze w chrematonimii społecznościowej II Rzeczypospolitej (na przykładzie nazw stowarzyszeń) [Trends related to the creation of names in the social chrematonymy of the Second Polish Republic (based on the names of associations)]. *Onomastica*, 63, 209–226.
- Nowakowski, T. (1992). *Armia Austro-Węgierska* [The Austro-Hungarian Army]. Warszawa: FENIX.
- Włoskowicz, W. (2015). Trójelementowy model znaczenia onimicznego i pojęciowy model onomastykonu [The triple model of onymic meaning and the conceptual model of onomasticon]. *Onomastica*, 59, 57–76.

SUMMARY

NAMES OF AUSTRO-HUNGARIAN MILITARY UNITS. A STUDY IN NAME POLICY IN THE FIELD OF MILITARY CHREMATONYMY

The aim of this paper is to discuss selected formal and pragmatic aspects of the Austro-Hungarian military name policy in the last quarter of the 19th and in the early 20th century. In the introductory section the proprial status of the names of military units (which constitute a part of military chrematonymy) is discussed. An attempt is made to outline the location of these names on the classificatory map of chrematonomastics as well. A brief discussion of the historical and terminological background of the Austro-Hungarian military unit names follows. The most important concepts of the theory of name and naming policy are outlined. The presentation of the analysed onymic material covers unit names included in the officer lists (Schematismen) of the Austro-Hungarian forces as well as names present in the paper seals (Verschlussmarken). On the basis of the material, polymorphism of the discussed names is shown in the sense that obligatory and facultative elements of the names may appear in different ways and within various syntactic name models, depending on the context (including continuous text within which a name is used). Two main syntactic models of the discussed names are proposed. The orthographic and syntactic rules of unit numbering and the ways of embedding geographical names and names of patrons and honorary regiment owners (Inhaber) into unit names are outlined. The meaning and spelling of the expressions imperial-royal (k.k. = kaiserlich-königlich) and imperial and royal (k.u.k. = kaiserlich und königlich) are explained.

Key words: name policy, names of military units, Austria-Hungary, military chrematonymy, name scheme, name paradigm, K.K., K.u.K.